ଓଡ଼ିଶାର କୃତୀ ଆଦିବାସୀ ସନ୍ତାନ -୩

ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା

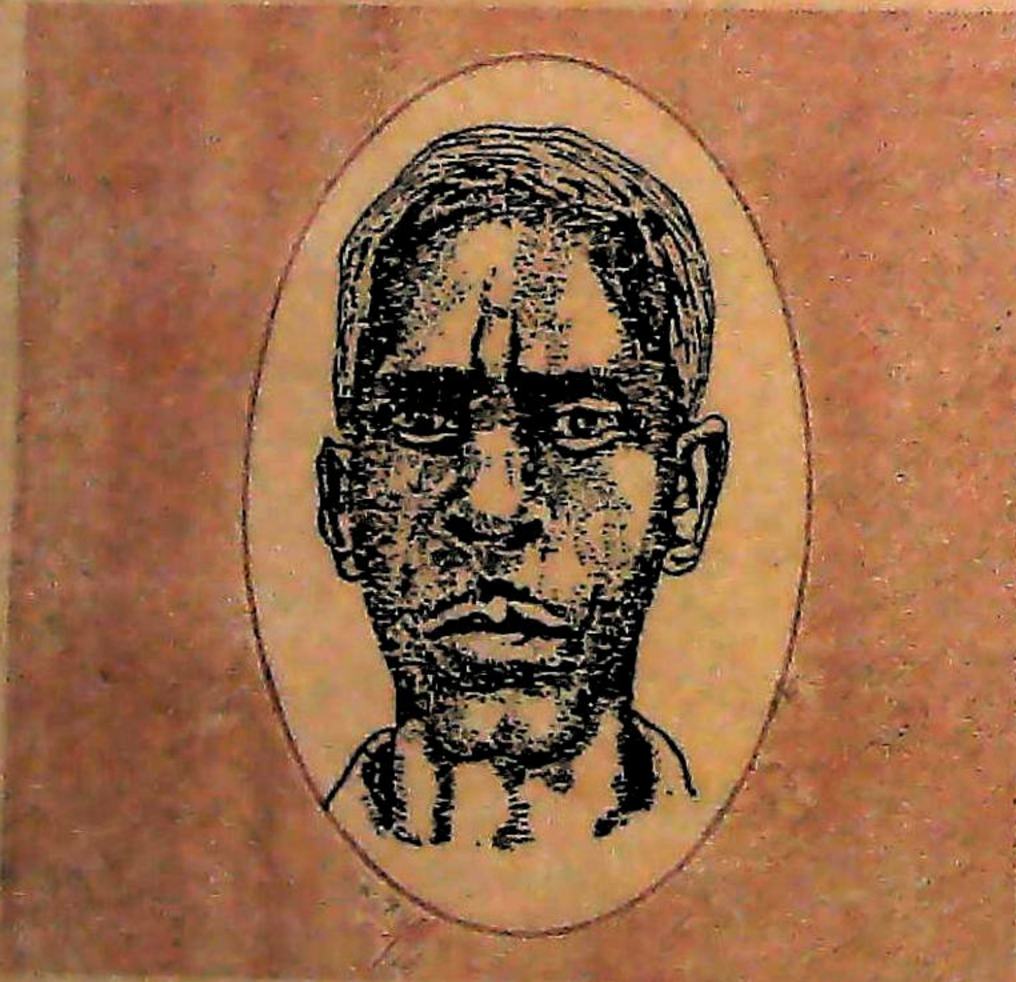

ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ
କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା

ଡକ୍ଟର ନିହାର ରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ
ଏମ୍.ଏ.ଏମ୍.ଫିଲ୍., ପି.ଏଚ.ଡି.,ଡି.ଲିଟ୍.
ପ୍ରାଧାପକ, ଇତିହାସ ବିଭାଗ
ସରକାରୀ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ

ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡ଼େମୀ
କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗ
ଭୁବନେଶ୍ୱର

Biplabi Nirmal Munda

Author : Dr. Nihar Ranjan Patnaik

Publish : Academy of Tribal Dialects & Culture, Welfare Department, Adivasi Exibition Ground, Unit-1, Bhubaneswar-751 009

First Edition : 1996

Reprint : 1999

Printed at : Konark Art Press

Price : Rs 24.00 (Rupees Twentyfour Only)

ମୁଖବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଶାର କୃତୀ ଆଦିବାସୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସୂଚନା ସମ୍ବଳିତ ପୁସ୍ତିକା ମାଳା ପ୍ରକାଶନ ନିମନ୍ତେ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡ଼େମୀ ପକ୍ଷରୁ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ଉଦ୍ୟମର ଗୋଟିଏ ଅବଦାନ ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପୁସ୍ତିକା ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ପ୍ରାଧାପକ ନିହାର ରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ ମୁଣ୍ଡା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନ୍ୟତମ ମହାପୁରୁଷ ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ବୈପ୍ଳବିକ କାର୍ଯ୍ୟବିଧି ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦ ହେବ ବୋଲି ଆମର ବିଶ୍ୱାସ । ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ପଟ୍ଟନାୟକ ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ମଧରେ ପୁସ୍ତିକାଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେଇଥିବାରୁ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

୨୬.୧.୯୬

(signature)

ଭୂମିକା

ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଯାହାର ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା, ସେମାନେ ହେଲେ ବଣ ପାହାଡରେ ସଦା ସଂଗ୍ରାମରତ ଆଦିବାସୀ । ସେମାନେ ସରଳ ଓ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ । କିନ୍ତୁ ପରାଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳ ପିନ୍ଧାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଶୋଷଣ କରାଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଜାଗି ଉଠନ୍ତି, ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଶେଷ ସୀମାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ । ଆଦିବାସୀ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ସିଏ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସମର୍ଥନରେ ସେଠାର ରାଜ୍ୟସରକାରଙ୍କର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର । ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମନରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଓ ରାଜତନ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଷ ଭରିଯାଏ । ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିସ୍ଫୋରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହା ରୂପନିଏ ଆନ୍ଦୋଳନରେ, ବିଦ୍ରୋହରେ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ମନ୍ତ୍ର ଶିଖାଇବା ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆବିର୍ଭାବ ହୁଅନ୍ତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ, ଲୌହମାନବ ସଦୃଶ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ହିଁ ଥିଲେ ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା । ସରଳ, ସଦା ନିସ୍ପୃହ ଓ ସର୍ବ ସହିଷ୍ଣୁ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେପରି ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କଲେ, ତାହା ଆଜି ଇତିହାସର ଏକ ଚମକପ୍ରଦ କଥାବସ୍ତୁ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚନା ସମୟରେ ସେ କାଳର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକ, ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ପୁସ୍ତକ, ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟ, ପୋଲିସ ରିପୋର୍ଟ, ଗୋପନୀୟ ଚିଠି ତଥା ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ କୃତିତ୍ୱକୁ ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ମଧ ତତ୍କାଳୀନ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷଭାବେ ସମ୍ପୃକ୍ତ କେତେକ ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତକରି ତାଙ୍କ ବିବରଣୀ ସବୁକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି ।

ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ ସମସ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ଖଗେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବିଶେଷ ଋଣୀ ।

ପରିଶେଷରେ ଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଡେମୀ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗକୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ।

ଡକ୍ଟର ଜିହାର ରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ
ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ, ଇତିହାସ ବିଭାଗ,
ସରକାରୀ ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ପୁରୀ

ପୁରୀ
ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ର ଦିବସ, ୧୯୯୬

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ କର୍ମଭୂମି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ୨୧° ୩୫' ଓ ୨୨° ୩୨' ଉତ୍ତର ଅକ୍ଷାଂଶ ଏବଂ ୮୩° ୩୨' ଓ ୮୫° ୨୨' ପୂର୍ବ ଅକ୍ଷାଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି । ଏହାର ଆୟତନ ୩୭୫୧ ବର୍ଗମାଇଲ ବା ୯୬୭୫ ବର୍ଗକିଲୋମିଟର । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ବିହାରର ରାଞ୍ଚି ଜିଲ୍ଲା, ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ରାୟଗଡ଼ା ଜିଲା, ଦକ୍ଷିଣରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଓ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲା ଏବଂ ପୂର୍ବରେ କେଉଁଝର ଜିଲ୍ଲା ଓ ବିହାରର ସିଂହଭୂମ ଜିଲ୍ଲା । ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଭୂଭାଗ ସର୍ବତ୍ର ସମତଳ ନହୋଇ ବରଂ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ, ଦୁର୍ଗମ ବଣଜଙ୍ଗଲ, ବିସ୍ତର ନଦୀ ଉପତ୍ୟକା ଓ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ଦ୍ବାରା ଗଠିତ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗିରିଶ୍ରେଣୀ ତଥା ପାର୍ବତୀୟ ନଦୀ ଅଥବା ଝରଣାଦ୍ବାରା ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।[୧] ଇବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ବରେ ପ୍ରବାହିତ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ନଦୀ ।

ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଭରା ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ଗାଙ୍ଗପୁର ଓ ବଣାଇ, ଏହିପରି ଦୁଇଟି ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟକୁ ନେଇ ଗଠିତ । ଏହି ଦୁଇଟି ରାଜ୍ୟ ଦିନେ ସମ୍ବଲପୁର ଅଧୀନସ୍ଥ ଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ସେ ସମୟରେ ନାଗପୁର ମରହଟ୍ଟା ରାଜାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ଓ ବଣାଇ ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ବ୍ରିଟିଶ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଛୋଟନାଗପୁର କମିଶନରଙ୍କ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ଏହି ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ପାଇଁ ଜଣେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହିଦିନଠାରୁ ଏହି ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ବ୍ରିଟିଶ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ ରହି ଶେଷରେ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ସହ ମିଶ୍ରଣ ହୋଇଥିଲା ।[୨]

ବର୍ତ୍ତମାନର ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଓ ପାନପୋଷକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ସେତେବେଳର ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ, ଯାହାଥିଲା ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କ କର୍ମଭୂମି । ଗାଙ୍ଗପୁର

୧. N.Senapati (Ed.), Orissa District Gazetteers, Sundargarh Bhubaneswar, 1975, P-2.

୨. N. Senapati (Ed.), Orissa District Gazetteers, Sundargarh, PP.2-3.

ଓଡ଼ିଶାର ବୃହତ୍ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଆକାରରେ ଯାହାର ସ୍ଥାନ ଥିଲା ଓଡ଼ିଶାରେ ଚତୁର୍ଥ । ଏହାର ଆୟତନ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨୪୯୨ ବର୍ଗ ମାଇଲ ।[୩] ବୃକ୍ଷ ଆକୃତିର ଏହି ରାଜ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ୯୭ ମାଇଲ ପର୍ଯନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା ଏବଂ ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଏହା ୧୫ରୁ ୫୦ ମାଇଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ଥିଲା ।[୪] ସମୁଦ୍ର ପତନଠାରୁ ୭୦୦ ଫୁଟ ବା ୨୧୩ ମିଟର ଉଚ୍ଚତାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ତରଙ୍ଗାୟିତ ମାଳଭୂମି ଉଚ୍ଚପର୍ବତମାଳା ଓ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପାର୍ବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକା ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ପଶ୍ଚିମ ପଟେ ଏହାର ଥିଲା ହେମଗିରି ମାଳଭୂମି । ହେମଗିରିର ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ୱ ପାହାଡ଼ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସମତଳ ଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି ଓ ମହାବୀର ପର୍ବତମାଳାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇ କୃଷିପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହାର ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମପଟ ଆଡ଼କୁ ଥିବା ଭୂଖଣ୍ଡ ପାହାଡ଼ିଆ ଓ ପ୍ରସ୍ତରପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିଲା ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି, ଯାହା କ୍ରମଶଃ ନିମ୍ନାଞ୍ଚଳକୁ ଖସି ଆସି ସମତଳଭୂମିରେ ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଦକ୍ଷିଣରେ ମହାବୀର ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଏହାକୁ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରୁଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାନ୍ତରେ ଘନବନାନୀ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ବଣାଇ ଅରଣ୍ୟ ସହିତ ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର, ବଣାଇ ଓ ସମ୍ବଲପୁରର ସୀମାନ୍ତ ଯେଉଁଠି ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛନ୍ତି, ସେଇ ସଂଗମସ୍ଥଳୀରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ ଦିଦ୍ରାପାହାଡ଼ ।[୫] ମୋଟ ଉପରେ, ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟକୁ ବେଢ଼ି ରହିଥିଲା ଛୋଟନାଗପୁର, ଯଶପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ବାମରା, ବଣାଇ ଓ ସିଂହଭୂମି ।[୬] ଏହାର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ମନୋରମ ନଦୀ ଇବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ପ୍ରକୃତିର ଭୁଜବାହୁ ସଦୃଶ୍ୟ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇବନଦୀ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ମହାନଦୀ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଶଙ୍ଖ ଓ କୋଏଲ ନଦୀ ଦ୍ୱୟ ଛୋଟ ନାଗପୁର

୩. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୩୯,

୪. Journal of the Asiatic Society, Part II, No.1, 1865, PP1-12, E.T.Dalton's 'Notes of a tour made in 1863-64 in the Tributary Mahals under the Commissioner & Chota Nagpur, Bonei Gangpore, Odeypore and Sirgooja'.

୫. N. Senapati (Ed.) Orissa District Gazeeters, Sundargarh, PP.4-5.

୬. Journal of the Asiatic Society, Part II, No1, 1865, PP. 1-12, E.T. Dalton's 'Notes of a tour made in 1863-64 in the Tributary Mahals under the Commissioner of Chota Nagpure, Bonei Gangpore, Odeypore and Sirgooja'.

ମାଳଭୂମିରୁ ବାହାରି ପାନପୋଷ ନିକଟରେ ମିଶିଯାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣୀନଦୀ ହୋଇ ବଣାଇ ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଶଙ୍ଖ ଓ କୋଏଲ ନଦୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଭରା ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳୀକୁ ନେଇ ଏକ ପୌରାଣିକ ଲୋକକଥା ଏଠାରେ ରହିଛି । ଏହି ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ଋଷି ପରାଶର ଓ କେଉଟ କନ୍ୟା ମତ୍ସ୍ୟଗନ୍ଧାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ବିନିମୟ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲେ ଯୁଗପୁରୁଷ ମହାଋଷି ବେଦବ୍ୟାସ ଯିଏକି ପବିତ୍ର ବେଦ ସଂକଳନ କରିବା ସହ 'ମହାଭାରତ' ରଚନା କରିଥିଲେ ।[୭] ଏହା ଛଡ଼ା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ତଥା ଏମାନଙ୍କର ଶାଖାନଦୀ ଓ ଉପନଦୀମାନଙ୍କ କୂଳରେ ଥିବା ଉପତ୍ୟକାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଅଟେ । ଧାନ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ମୁଖ୍ୟ କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ।

୧୯୩୯ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୩,୨୦୦୮୦ । ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଥିଲା ପଞ୍ଚମ ।[୮] ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାଂଶ ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ ଆଦିବାସୀ ଅଥବା ହରିଜନ ଜାତିର । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବାଧିକ ଥିଲେ ମୁଣ୍ଡା ଓ ଓରାଂଓଁ ଜାତିର ଆଦିବାସୀ ।

ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଥିଲେ ଆଦିମ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ଜାତିର ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୋ ଏବଂ ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।[୯] ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ କୋହ୍ଲ ଶ୍ରେଣୀୟ ।[୧୦] 'ମୁଣ୍ଡା' ମାନେ ନିଜକୁ ହୋରୋ ବା ହୋରୋକୋ କହିଥାଆନ୍ତି, ଯାହାର ଅର୍ଥ ମୁଣ୍ଡାରି ଭାଷାରେ 'ମଣିଷ' ।[୧୧] ସମ୍ଭବତଃ ମୁଣ୍ଡା ନାମଟି ପରିବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଇଛି ।[୧୨] 'ମୁଣ୍ଡା' ଶବ୍ଦଟି ସମ୍ଭବତଃ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ଯାହାର ଅର୍ଥ ମୁଖ୍ୟ ବା ଗ୍ରାମ ମୁଖିଆ ।[୧୩] ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଦେଖିବାକୁ ଘନ ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣ । ମୁଣ୍ଡ ଟାଙ୍କର ଲମ୍ବା; ନାକ ମୋଟା ଓ ଓସାରିଆ ହୋଇ ମୂଳରେ ଅଧିକ ଦବି ଯାଇଥାଏ; ଓଠ ମୋଟା ଓ ଓସାରିଆ । ଶରୀର ଗଠନ ସେମାନଙ୍କର

---

୭. N. Senapati (Ed.), Orissa District Gazetteers, Sundergarh, P. 8

୮. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ ୧୯୩୯.

୯. H.H. Risley, The Tribes and castes of Bengal (Calcutta, 1891), Vol-II, P. 101.

୧୦. N.C. Choudhury, Munda Social Structure (Calcutta, 1977) P.7

୧୧. H.H. Risley, The Tribes and castes of Bengal, Vol II, P.101.

୧୨. S.C. Roy, The Mundas and their Country (Calcutta, 1912), P. 358.

୧୩. H.H. Risley, The Tribes and castes of Bengal, Vol. II, P. 101;
N. C. Choudhury, Munda Social Structure, P. 8 .

ସୁନ୍ଦର ଓ ବଳିଷ୍ଠ ତଥା ଦୃଢ଼ । ସଦାସର୍ବଦା ସେମାନେ ସତେଜ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ।[୧୪] ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଜୀବିକା ଥିଲା କୃଷି । ସେମାନଙ୍କର ଅର୍ଥନୈତିକ ଜୀବନ କୃଷି ଉପରେ ଆଧାରିତ ଥିଲା । ତେଣୁ ବର୍ଷସାରା ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କାମଧନ୍ଦା ଚାଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହିଁ ଲାଗି ରହୁଥିଲା ।[୧୫] ଯେଉଁ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର କୃଷି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ୟକିଛି ଜୀବିକା ଥିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷକତା ଅଥବା ଚାକିରୀ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ।[୧୬] ବ୍ରିଟିଶ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀମାନେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ନିଜ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ବିଶେଷ ତତ୍ପରତା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୁଣ୍ଡା ଓ ଅନ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନେ ଏହି ମିଶନାରୀମାନଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଅଥବା ଅନ୍ୟ କିଛି ସୁବିଧା ପାଇବାରେ ପ୍ରଲୋଭିତ ହୋଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ତଥା ତତ୍କାଳୀନ ସରକାରଙ୍କର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନତା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ।[୧୭] ୧୮୭୦ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଭାଇବୋଗାଠାରେ ଲୁଥରାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମିଶନାରୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମୟଠାରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକମାନେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ନିଜ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବିହାରର ରାଞ୍ଚିଠାରେ ରୋମାନ୍ କାଥୋଲିକ୍ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ରାଞ୍ଚିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଥିବାରୁ ଉପରୋକ୍ତ ମିଶନାରୀମାନେ ଗାଙ୍ଗପୁର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇବାରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।[୧୮] ସ୍କୁଲ ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାମାନ ଖୋଲି ଶିକ୍ଷା ଓ ଚିକିତ୍ସା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଅନେକ ମୁଣ୍ଡା ଜାତିର ଲୋକ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।[୧୯]

---

୧୪. N. Senapati, (Ed.) Orissa District Gazetteers, Sundergarh, P. 117.

୧୫. N. Prasad, Land and People of Tribal Bihar (Ranchi, 1961), P. 98.

୧୬. N.C. Choudhury, Munda Social Structure, P. 20

୧୭. N. Senapati, (Ed.), Orissa District Gazetters, Sundergarh, P. 123 .

୧୮. N. Senapati, (Ed.), Orissa District Gazetters, Sundergarh, P. 102.

୧୯. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ ୧୯୩୯ ।

ଏହିପରି ଏକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡା ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲେ ବିପ୍ଲବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ।

ବିପ୍ଳବୀ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ସମୟରେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ଅର୍ଥନୈତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ଅବସ୍ଥା ସୂଚେଇ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ କୃଷି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳୁଥିଲେ । ଏହା ଛଡ଼ା ସେମାନେ ଜଙ୍ଗଲ ଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ହାଟମାନଙ୍କରେ ବିକ୍ରି କରି କିଛି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । କେତେକ ମଧ ମୂଲ ଲାଗି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲେ । ବଣ ଜଙ୍ଗଲ ତାଙ୍କ ନିଜର । ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ସେମାନେ ସେଇଠି ରହି ଆସୁଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ସହ ସଂଗ୍ରାମ କରି ସେମାନେ ବଞ୍ଚି ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ସେମାନେ ରହୁଥିବା ଭୂମି ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରଥମ ଅଧିକାର ରହିଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରନ୍ତି । ଗଛ କାଟି ଅଥବା ପୋଡ଼ି ସେଠାରେ ସେମାନେ ଚାଷ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ବହୁ କଷ୍ଟସାଧ ସେ' ଚାଷ, ତଥାପି ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ଶସ୍ୟ ଅମଳ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଅଭାବ ତାଙ୍କର ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରାଜାଙ୍କ ଭୂରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଯୋଗୁଁ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କର ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଅର୍ଥନୈତିକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଚାଷବାସର ବିକାଶ ପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ତରଫରୁ କୌଣସି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଉନଥିଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ବେଠି ବେଗାରୀ ପରି ଅମାନୁଷିକ ପ୍ରଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଗଣି ନେଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ବିନା ପାରିଶ୍ରମିକ ବା ଅଳ୍ପ ପାରିଶ୍ରମିକ ଦେଇ କାମ କରିବା ପାଇଁ ରାଜା, ଜମିଦାର, କର୍ମଚାରୀ, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଆଦି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାଧ କରୁଥିଲେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ୧୯୩୯ ମସିହା ଜୁନ ୨୯ ତାରିଖ ପ୍ରକାଶନରେ 'ଦେଶକଥା' ଲେଖିଥିଲା, ''ରାଜା ଓ ଜମିଦାରମାନେ କେବଳ କଂସାସୁର ପରି ଏହି ରାକ୍ଷସୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି (ବେଠି ବେଗାରୀ)ରେ ମାତି ରହିଥାଆନ୍ତି । ବେଠି ଓ ବେଗାରୀ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଜମିଦାରି ଓ ଗଡ଼ଜାତରେ ଥିଲା, ଯେଉଁଠାରେ କି ରାଜା ଓ ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀମାନେ କେବଳ ମାତ୍ର ନିଜର ବିଳାସ ବ୍ୟସନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଜାର କ୍ଷତି ଘଟାଇ ଜବରଦସ୍ତି ମାଗଣା ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନିଜ କାମରେ ଲଗାଇଥାଆନ୍ତି । ନିରୀହ ଓ ଅସହାୟ ପ୍ରଜା ନିଜର ପୋଷ୍ୟ ପରିବାର ଓ ନିଜକୁ ଅଭୁକ୍ତ ରଖି ରାଜାଙ୍କର କାମ କରି ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ପାଏ ନାହିଁ'',[୧୦]

---

୧୦. ଦେଶକଥା, ୨୯ ଜୁନ ୧୯୩୯ ।

ଆମେରିକାର ନିଗ୍ରୋ କ୍ରୀତଦାସଙ୍କ ପରି ଏହି ବେଠି ବେଗାରୀ ଯୋଗୁଁ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହିପରି ପାରିଶ୍ରମିକ ବିନା ବେଠି ବେଗାରୀ ଖଟିବାଦ୍ୱାରା ଗାଙ୍ଗପୁର ଆଦିବାସୀ ଓ ହରିଜନମାନଙ୍କ ମନରେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା, ସରକାର ଓ ସେମାନଙ୍କ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଘୃଣାଭାବ ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଥିଲା । ଏପରି ଅର୍ଥନୈତିକ ଶୋଷଣର ଶିକାର ହୋଇ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାଂଶ ଅଧିବାସୀ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଷାଘାତରେ ନିଷ୍ପେଷିତ ହେଉଥିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ବହୁ ଅନୁନ୍ନତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲା ।[୨୧] ଏହାର ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପଦକ୍ଷେପ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ଅଥବା ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜାଙ୍କ ତରଫରୁ ନିଆଯାଇ ନଥିଲା । ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଜନ ଅସନ୍ତୋଷ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ।

ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଏହି ଅବହେଳିତ ନିଷ୍ପେଷିତ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ସେମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ ଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ସମଗ୍ର ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ୩ଟି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ଓ ୬୬ଟି ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ପରେ ପରେ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ଠାରେ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା, ଯାହା ପରବର୍ଷ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ।[୨୨] କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଅବଶ୍ୟ ମିଶନାରୀମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଖୋଲିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ବିଶେଷଭାବେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇନଥିଲା । କେତେଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସାଧାରଣତଃ ଆଦିବାସୀମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ନିରକ୍ଷରତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଶୋଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ଗାଙ୍ଗପୁରର ଆଦିବାସୀମାନେ ନିଜ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରାୟତଃ ସଚେତନ ନଥିଲେ । ମାଲେରିଆ ପରି ରୋଗ ସମୟ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଗ୍ରାସ କରିଥାଏ । ଅଶିକ୍ଷିତ ଆଦିବାସୀମାନେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିର ଚିକିତ୍ସାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ନଦେଇ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ଆବୋରି ବସିଥିଲେ । ଈଶ୍ୱର, ଗ୍ରାମଦେବୀ ଅଥବା ମୃତ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ ବା କ୍ରୋଧଯୋଗୁଁ ଅସୁସ୍ଥତା, ରୋଗ ଅଥବା ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । କେହି ରୋଗରେ ପଡ଼ିଲେ ଗାଁର ଚଥାକଥିତ

୨୧. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ ୧୯୩୯ ।

୨୨. N. Senapati (Ed.), Orissa District Gazetters, Sundergarh, P.P. 381-382

ବଇଦ ଡକା ହୁଅନ୍ତି । ସେ ଚେରମୂଳିର ଔଷଧ ଦେଇଯାଏ, କିମ୍ବା ମନ୍ତ୍ରଫୁଙ୍କି ଦେଇ ଚାଲିଯାଏ । ତାପରେ ଗାଁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ପୂଜାମାର୍ଜନା ହୁଏ, କୁକୁଡ଼ା ବଳି ପଡ଼େ ଆରୋଗ୍ୟ ପାଇଁ । ଅନେକ ଚିକିତ୍ସା ଅଭାବରୁ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରନ୍ତି ଆଉ କେତେଜଣ ଭାଗ୍ୟ ବଳରୁ ବଞ୍ଚି ଯାଆନ୍ତି । ସେମିତି ଚିକିତ୍ସାଳୟ ମଧ୍ୟ ପାଖରେ ନଥାଏ ଯେଉଁଠିକି ହଠାତ୍ ରୋଗୀକୁ ମଧ୍ୟ ନେଇ ଯାଇ ପାରିବେ । ସେତେବେଳେ ଚିକିତ୍ସାଳୟ କହିଲେ ରଘୁନାଥ ପଲ୍ଲୀ, ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଅଥବା ସୁଆଡ଼ିହିଠାରେ ଥିବା ଦାତବ୍ୟ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ଅଥବା ବୀରମିତ୍ରପୁରଠାରେ ଥିବା ମିଶନାରୀ ଚିକିତ୍ସାଳୟକୁ ବୁଝାଉଥିଲା ।[୨୩] ଏଠାରେ ସାଧାରଣଭାବେ ଔଷଧ ସିନା ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଜଟିଳରୋଗ କିମ୍ବା ଶଲ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ କୌଣସି ସୁବିଧା ନଥିଲା । ଫଳରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଚିକିତ୍ସା ଅଭାବରୁ ଅନେକ ଜୀବନ ଅକାଳରୁ ଝଡ଼ି ପଡୁଥିଲା । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ବା ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ କେବଳ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବା ଜାଣନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କିପରି ସେମାନେ ଶିକ୍ଷିତ ହେବେ, କିପରି ଚିକିତ୍ସାର ସୁବିଧା ପାଇବେ ସେଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାନ୍ତି ନାହିଁ ।

ସେ କାଳରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଯାତାୟତର ମଧ୍ୟ ସୁବିଧା ନଥିଲା । ପାଦରେ ଚାଲିକରି ଅଥବା ଶଗଡ଼ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ଆସିବା ଥିଲା । କହିବାକୁ ଗଲେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ରାସ୍ତାଟିଏ ଥିଲା । ଯାହା ସୁନ୍ଦରଗଡ଼କୁ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ସହ ସଂଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲା ।[୨୪] ନଦୀଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପୋଲ ନଥିବାରୁ ନୌକାଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାରି ହେଉଥିଲେ । ବର୍ଷାଦିନେ ଲୋକ ଯାତାୟତ ପ୍ରାୟତଃ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ।[୨୫] ଗମନାଗମନର ଅସୁବିଧା ହେତୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଉଥିଲା ।

ମୋଟ ଉପରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଗତି ଦେଖା ନଯିବାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ରାଜଦରବାର ଏବଂ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ଏ ଦିଗରେ ଉଦାସୀନତା । ଏଥିପାଇଁ କେତେକ ପ୍ରଶାସନିକ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ହିଁ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

---

୨୩. N. Senapati (Ed.), **Orissa District Gazetteers**, Sundergarh, P.P. 422-423.

୨୪. L.E.B. Cobden - Ramsay, **Bengal Gazetteers, Feudatory States of Orissa** (Howrah, 1350) P. 183 .

୨୫. N. Senapati (Ed.), **Orissa District Gazetteers**, Sundergarh, P. 226 .

ଉଜ୍ଜୟିନୀର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନରପତି ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଦାୟାଦ ବୋଲି ଦାବି କରୁଥିବା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜବଂଶର ଇତିହାସ ସ୍ୱୀକୃତ ପ୍ରଥମ ରାଜା ଥିଲେ ଗଙ୍ଗାଧର ଶେଖର ଦେଓ ।[୧୬] ଯାହାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ ହୋଇଥିଲା ଗାଙ୍ଗପୁର ।[୧୭] ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର ସମୟରେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଜା ଥିଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ଶେଖର ଦେଓ । ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କାଳ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିବା ରାଜା ହେଲେ ରଘୁନାଥ ଶେଖର ଦେଓ । ସେ ୧୮୭୧ ମସିହାରୁ ୧୯୧୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଗାଦିରେ ବସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ରାଜଧାନୀ ସୁଆଡ଼ିହିକୁ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ନୂତନ ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥାକରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ଆଦିବାସୀ ଗଉନ୍ତିଆଙ୍କୁ ପଟ୍ଟା ଦେଇଥିବା ଜମିଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ପାଖରୁ କାଢ଼ିଆଣି ସମ୍ବଲପୁରର ଧନୀବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜନ ଅସନ୍ତୋଷ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଏକ ବିଦ୍ରୋହରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ଶେଷରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଦମନ କରାଯାଇଥିଲା ।[୧୮] ରଘୁନାଥ ଶେଖର ଦେଓଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ଛୋଟନାଗପୁର କମିଶନରଙ୍କ ଅଧୀନରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଶା କମିଶନରଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଗାଙ୍ଗପୁରରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଭୂରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ରଘୁନାଥ ଶେଖର ଦେଓଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ପୌତ୍ର ଭବାନୀ ଶଙ୍କର ଶେଖର ଦେଓ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଗାଦିରେ ବସିଥିଲେ । ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଦାର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୁର୍ଗତିକୁ ସୁଧାରି ପାରିନଥିଲେ । ୧୯୩୦ ମସିହାରେ ଭବାନୀଶଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ବୀର ମିତ୍ର ପ୍ରତାପ ଶେଖର ଦେଓ ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଜା ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ନାବାଳକ ଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ତାଙ୍କ ମାତା ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଶାସନଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବିଶାଖାପାଟଣା ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ କୁରୁପମର ଜମିଦାରଙ୍କ ସୁଦକ୍ଷା କନ୍ୟା ଥିଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଲଣ୍ଡନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ବୀରମିତ୍ର ପ୍ରତାପ ନିମୋନିଆ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ

୧୬. W.W. Hunter, A statistical Account of Bengal (London, 1877), Vol. XVII, P. 195

୧୭. I.B. Mukharjee, Final Report of the Land Revenue Settlement of the Gangpur State, 1929-1936, P.3.,

୧୮. N. Senapti (Ed.), Orissa District Gazetteers, Sundargarh, P.72.

ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ବୀର ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ଶେଖର ଦେଓ ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଜା ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ଥିଲା ମାତ୍ର ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ।[୨୯] ସେ ନାବାଳକ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ରାଜମାତା ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଥିଲେ ଜଣେ ଦେୱାନ, ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ବିଚାରକ, ଦୁଇଜଣ ସବଡିଭିଜନାଲ ଅଫିସର, ଜଣେ ପୋଲିସ ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ, ଜଣେ ଫରେଷ୍ଟ ଅଫିସର, ଜଣେ ମୁଖ୍ୟ ଚିକିତ୍ସାଧିକାରୀ, ଜଣେ ତହସିଲଦାର ଓ ଜଣେ ନାଏବ ତହସିଲଦାର । ନୂତନ ଶାସିକା ରାଜତନ୍ତ୍ରର କଠୋର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ବିଚାର କରି ଏହା କିପରି ଲାଘବ ହେବ ସେଥି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନଥିଲେ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ୧୯୦୬ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଓଡିଶାର ସମସ୍ତ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ନିଜ କମିଶନରଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେକ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅପାରଗତା ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ଯୋଗୁଁ ବଙ୍ଗର ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଆଣ୍ଡ୍ରିଉ ଫ୍ରେଜର ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସୁପାରିଶ କଲେ । ଫଳରେ ୧୯୦୫ ମସିହା ଡ଼ିସେମ୍ବର ମାସରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ କମିଶନରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଜଣେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୯୨୨ ମସିହାରେ କମିଶନର ପଦବୀ ଉଠାଯାଇ, ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରାଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଶାସନକ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ମଧ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।[୩୦] ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ସମେତ ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରହିଲା । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ସମ୍ବଲପୁରଠାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ରହିଲା ଓ ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଜି.ପି. ମରଫି ନୂତନ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ରାଜାଙ୍କୁ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପୋଲିସ, ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ।

---

୨୯. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ ୧୯୩୯ ।

୩୦. Orissa State Archives, Accession No. 1867, Note on the Feudatory States of Orissa.

ମୋଟ ଉପରେ ଅନ୍ୟ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ପରି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲା । ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାଜା ଓ ତାଙ୍କ ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୟ ସମୟରେ ସମନ୍ୱୟର ଅଭାବ ଘଟୁଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ ରାଜାମାନେ ବହୁ ସମୟରେ ନିଜ ନିଜ ଶିକାର, ବିଳାସ ବ୍ୟସନରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିବା ବେଳେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ଦେୱାନ ବା ବେୱର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ ହାତରେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟତର ହୋଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ସୁହାଇଲା ଭଳି ପଦକ୍ଷେପ ନେଉଥିଲେ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ହିତ ପ୍ରତି ଆଖି ବୁଜି ଦେଉଥିଲେ । ଅଧିକ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର ଆୟବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେମାନେ ଯେତିକି ଯତ୍ନବାନ ଥିଲେ, ପ୍ରଜାଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ସେମାନେ ସେତିକି ଶିଥିଳ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ସେଠାକାର ଲୋକମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ପାଇଁ ସବୁମତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଆନ୍ତରିକତାର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ବରଂ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଛଳନା ମାତ୍ର । ଶାସକଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ପ୍ରଜା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ ଅତି ଚତୁରତାର ସହ ଇଂରେଜ ସରକାର ଏଥିରୁ ଦୂରେଇ ରହୁଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଶାସକ ଅତ୍ୟାଚାର ପାଇଁ ଅନୁଶୋଚନା ନକରି ବରଂ ଉତ୍ସାହିତ ହେଉଥିଲେ ।

ଏପରି ଘଟିଥିଲା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଅସନ୍ତୋଷରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲା ଆନ୍ଦୋଳନ । ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତିବଦଳରେ ଶେଷରେ ଫଳମିଳିଲା ରକ୍ତପାତ, ଗଣହତ୍ୟା ।

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଆଦ୍ୟ ଜୀବନ

ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ସହରରୁ ବାହାରି କୁତ୍ରା, ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଦେଇ ରାଉରକେଲା ଗଲାବେଳେ, ରାଉରକେଲାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ପଡ଼େ ପାନପୋଷ ଛକ । ପାନପୋଷ ଛକରୁ ବାମ ପଟରେ ଗତିକଲେ ପ୍ରଥମେ ପଡ଼େ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୀର୍ଥସ୍ଥଳୀ ବେଦବ୍ୟାସ । ଆଉ କିଛି ବାଟ ଆଗେଇଗଲେ ପଡ଼ିବ ବୀରମିତ୍ରପୁର । ପାନପୋଷ ଛକଠାରୁ ବୀରମିତ୍ରପୁରର ଦୂରତା ପଚିଶ କିଲୋମିଟରରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । ବୀରମିତ୍ରପୁରଠାରେ ଚୂନକାରଖାନା ଗୁଡ଼ିକ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ବୀରମିତ୍ରପୁରରେ ମଧ୍ୟ ରାଉରକେଲା ସହ ରେଳପଥରେ ସଂଯୋଗ ହୋଇଛି । ବୀରମିତ୍ରପୁର ଛକରୁ ପୁଣି ବାମ ଦିଗକୁ ବୁଲି ପନ୍ଦର କିଲୋମିଟର ଗଲେ ପଡ଼ିବ ରାୟବଗା । ଦଶବାରଟି ଦୋକାନକୁ ନେଇ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ବଜାରଟିଏ । ପାଖରେ ଏକ ଖୋଲା ଜାଗା ହାଟ ବସିବା ପାଇଁ । ଥାନାଟିଏ ଅଛି, ଯାହା ଏ ସ୍ଥାନର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଅଧିକ କରି ଦେଉଛି । ରାୟବଗା ବଜାର ଉପରେ ଠିଆହେଲେ ଦେଖାଯିବ ଡାହାଣ ପଟେ ଛୋଟ ଛୋଟ ପାହାଡ । ଏହି ପାହାଡ ଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବିଯାଇଛି ରାସ୍ତାଟିଏ । ସେଇ ରାସ୍ତାରେ ପାଞ୍ଚକିଲୋମିଟର ଚାଲିଲେ ଡାହାଣ ଓ ବାମପଟେ ଦୁଇଟି ଛୋଟ ଛୋଟ ଗାଁ ପଡ଼ିବ । ଡାହାଣ ପଟେ ପ୍ରଥମେ ପଡ଼ିବ ଆମ୍କୋ ଗାଁ । ତାପରେ ବାମ ପଟେ ପଡ଼ିବ ସିମ୍କୋ ଗାଁ । ସିମ୍କୋ ରାୟବଗା ଜମିଦାରୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଦିବାସୀ ଗାଁଟିଏ । ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହାର ବିହାର, ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାୟବଗାର ଟାଙ୍ଗରା ଭୂଇଁ, ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ମୋଗଲ ଟୋଲି ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ବରଗୋଲି ଗ୍ରାମ । ବିହାର ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଏହି ବରଗୋଲି ଗ୍ରାମରେ ୧୮୯୩ ମସିହାରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲେ ବିପ୍ଳବୀ ବୀର ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ।

ବରଗୋଲୀ ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସୀମାନେ ଥିଲେ ମୁଣ୍ଡା ଜାତିର । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଦଶକର କଥା । ଗାଁର ମୁଖିଆ ବା ଗୌନ୍ତିଆ ଥିଲେ ମୁରହା ମୁଣ୍ଡା, ଗୌନ୍ତିଆଭାବେ ମୁରହା ମୁଣ୍ଡା ଗାଁର ହାନିଲାଭ ସବୁ ବୁଝୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରିବାରର ପ୍ରତିପତ୍ତି ଓ ଚଳଣି ଅନ୍ୟ ପରିବାରଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ରାଜା ବା ଜମିଦାରମାନେ ଗୌନ୍ତିଆମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଦୂର ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଖବର ରଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଗୌନ୍ତିଆମାନଙ୍କର ଗାଁ ମାନଙ୍କରେ ବହୁତ ଖାତିର ଥିଲା । ଗାଁର ବାସିନ୍ଦା ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନେ ଚାଷବାସ, ଖେତକାମ ଓ ପଶୁପାଳନ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଜଙ୍ଗଲଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନେ ହାଟ ବଜାରରେ ବିକ୍ରି

କରି କିଛି ପଇସା ପାଉଥିଲେ । କିଛି ନହେଲେ ସେମାନେ କେଉଁଠି ମୂଲଲାଗି ପେଟ ପୋଷୁଥିଲେ । ଏମିତି ଦୁଃଖ ସୁଖରେ କୌଣସିମତେ ଗ୍ରାମବାସୀ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ନିଜର ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଉଥିଲେ । ଗ୍ରାମର ଚାରିଆଡ଼େ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗଙ୍ଗରା ପାହାଡ଼ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ପଥର ଖୋଳାଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକ ରାସ୍ତା ବା ରେଳପଥ ନିର୍ମାଣରେ ଲାଗିଯାଇଛି । କୃଷି ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକା ନାହିଁ । ତଥାପି ପ୍ରକୃତି ସହ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଅଧିବାସୀ ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତି । ସେଇ ପୁରାତନ କାଳର ଚାଷ ପ୍ରଣାଳୀ । ଜଙ୍ଗଲ ସଫାକରି ଅଥବା ମାଟିରୁ ପଥର ଖୋଳି, ଏହାକୁ ସମତଳ କରି ଚାଷଜମି କରିବା । ସେଥିରେ ହଳ କରି ଧାନ, ହରଡ଼ ବା କାଦୁଲ ବିହନ ଛାଟି ଦେଲେ ହେଲା । ଜଳସେଚନର ସେମିତି ସୁବିଧା ନାହିଁ । ଯାହା ଅମଳ ହେଲା ସେତିକିରେ ସେମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ବର୍ଷକରେ ଥରେ ହିଁ ଯାହା କିଛି ଅମଳ ହୁଏ । ଦୁଇ ତିନି ଥର ବିଭିନ୍ନ ଫସଲ ଲଗାଇବା ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନେ ସେବେବି ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲେ । ଅନେକ ଅଂଶ ଖଜଣା ଦେବାରେ ଯାଏ । ଯାହା ବଞ୍ଚେ କୌଣସି ମତେ ସେମାନେ ସେଥିରେ ଚଳି ଯାଆନ୍ତି ।

ଗାଁର ଝିଅବୋହୂମାନେ ଅନେକ ପରିଶ୍ରମୀ । ଘରେ ସବୁବେଳେ ବସିରହିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତିନି । ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହ କାନ୍ଧ ମିଳେଇ ସମସ୍ତ କାମ କରନ୍ତି । ବିଲରେ ଧାନ ରୋଇବାଠୁଁ ଆରମ୍ଭ କରି, ଜାଳେଣୀ ସଂଗ୍ରହ, ଘର ଛପର କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକାମ ତାଙ୍କୁ ଜଣା । ଆଉ ଘରକୁ ଲିପା ପୋଛା କରି ସୁନ୍ଦର କରି ରଖିବା ଗାଁର ମୁଣ୍ଡା ମହିଳା ମାନଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ କାମ । ଗାଁର ଘରଗୁଡ଼ିକ ଛଡ଼ା ଛଡ଼ା ଛାତ ଖପରର । ବରଗୋଲି ଗାଁର ସବୁ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ. ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ ସହାନୁଭୂତି ରହିଥାଏ । ଦିନସାରା ବାହାରେ କାମକରି ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଫେରିଆସନ୍ତି ନିଜ ଘରକୁ । ଧୂଆଧୋଇ ହୋଇ କଣ ଟିକିଏ ଖାଇ ଦେଇ ସଞ୍ଜ ହେଲା ବେଳକୁ ନାଚଗୀତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ହାଣ୍ଡିଆ ଖାଇ ଆନନ୍ଦରେ ମଜଗୁଲ ହୋଇ ରହିବା ସେମାନଙ୍କ ନିତିଦିନିଆ ଅଭ୍ୟାସ ।

ଗାଁର ମୁଣ୍ଡା ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଭାଷା ଥିଲା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ବିହାର ସଂଲଗ୍ନ ଗ୍ରାମ ହେତୁ ହିନ୍ଦି ଭାଷା ଓ ଓଡିଶାରେ ଅବସ୍ଥିତି ହେତୁ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ-ଆଦିବାସୀ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ହିନ୍ଦି, ଓଡ଼ିଆ ଓ ଆଦିବାସୀ ଭାଷାର ଏକ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ । ଏହାକୁ ସାଦ୍ରି କୁହନ୍ତି । ସାଦ୍ରିଭାଷା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଅପେକ୍ଷା ସରଳ ଓ ବୋଧଗମ୍ୟ ।

ବରଗୋଲି ଗ୍ରାମର ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଥିଲେ ଲୁଥରାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ

କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବରଗୋଲି ଗ୍ରାମର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମନରେ କେବେହେଲେ ଧର୍ମ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ନଥିଲା । ପାଖ ରାୟବଗାର ଜଗନ୍ନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରା ଉତ୍ସବ ଦିନ ସେମାନେ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ ମିଶି ରଥ ଟାଣନ୍ତି । ପ୍ରଭୋ ଜଗନ୍ନାଥ, ପ୍ରଭୋ ଜଗନ୍ନାଥ କହି ଲମ୍ବ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରନ୍ତି । ତାପରେ ଆନନ୍ଦରେ ହାଣ୍ଡିଆ ଖାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ । ମୁଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ, ସେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁଁ ଆଦିବାସୀ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ମୁଁ ମୁଣ୍ଡା ସେ ଓରାମ୍ ଏପ୍ରକାର ଭାବ ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ କେବେ ଆସିନାହିଁ । ପାଖ ଗାଁ ମହୁଲ ଗୋଲି, ମୋରଗୋଲି; ଚଣାବାହାଲ ଓ କୁସୁମବାହାଲର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ସହ ମିଳିମିଶି ଏକ ହୋଇ ସେମାନେ ଚଳନ୍ତି ।

ବରଗୋଲି ଗାଁର ସୁଦକ୍ଷ ଗୌନ୍ତିଆଭାବେ ମୁରହା ମୁଣ୍ଡା ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ଏକତା ଓ ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗିତା ପାଇଁ ଦାୟୀ ଥିଲେ ।

ମୁରହା ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପରିବାର ଥିଲା ଏକ ଆଦର୍ଶ ପରିବାର । ପତ୍ନୀ ତାଙ୍କର ଗୋମୀ । ଗୋମୀ ସର୍ବଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନା ପତ୍ନୀଟିଏ । ଉଭୟ ପତିପତ୍ନୀ ସହନଶୀଳ, ପରୋପକାରୀ, ସଦା ହସ ହସ । ଗୋମୀ ଥିଲେ ଚାରିପୁତ୍ରର ଜନନୀ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଯୋହାନ, ବଡ଼ ମଝିଆଁ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ତିମୋତିଉସ, ସାନ ମଝିଆଁ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଆନନ୍ଦ ମାସି ଓ ସର୍ବ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ନିର୍ମଳ । ରତ୍ନଗର୍ଭା ଗୋମୀ ଯେଉଁଦିନ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ସେଦିନ ମୁରହା ଖୁସିରେ ଗଦଗଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଗୋମୀଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଜଣାପଡୁଛି, ଏ ପୁତ୍ର ଦିନେ ବଡ଼ କାମ କରିବ । ତା' ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଚରିତ୍ର ହେବ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ନିର୍ମଳ ।[୧] ତେଣୁ ତା'ର ନାମ ଦେଲେ ନିର୍ମଳ ।

ଜଣେ ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୋଇ ନିର୍ମଳ ଚାହିଁଥିଲେ ସୁଖରେ ଜୀବନ ବିତେଇ ପାରିଥାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ମଳ ଥିଲେ ଏକ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକୃତିର ମଣିଷ । ପିଲାବେଳରୁ ସେ ସଂଘର୍ଷମୟ ଜୀବନଯାପନ କରିଥିଲେ । ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଲାରୁ ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କ ସହ ବୁଲିଲେ ବଣ ପାହାଡ଼ରେ । ଜଙ୍ଗଲରୁ କୋଳି ତୋଳିଲେ, ଫଳମୂଳ ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଚଢ଼େଇ ଶିକାର କଲେ । ଚାଷ କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବିଲକୁ ଗଲେ । ଯେଉଁ କାମରେ ଲାଗୁଥିଲେ ନିଷ୍ଠାର ସହ କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶଂସା । ପରିବାରର ସାନପୁଅ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଥିଲେ ଆଦର ପାତ୍ର । ଏଇମିତି କଟିଗଲା ନିର୍ମଳଙ୍କ ପିଲାବେଳ ।

---

୧. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍ଭେ ସିମ୍ଭୋ (କଟକ, ୧୯୮୮), ପୃ-୨୬

ହଠାତ୍ ପିତା ମୁରହା ଭାବିଲେ ନିର୍ମଳ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିମାନ ପିଲା । ପାଠ ପଢ଼ିଲେ ଭଲ କରିବ । ଅନ୍ୟ ପୁଅ ତିନିଜଣ ବେଶୀ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ ନାହିଁ । ତୃତୀୟ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି, ପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ମଳ ମନଯୋଗୀ, ଜିଦ୍‌ଖୋର ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହୀ । ଆଜିକାଲି ପରି ସେତେବେଳେ ଏ ମାଳଅଞ୍ଚଳରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ସ୍କୁଲ ଥିଲା, ସେଥିରେ ସରକାରୀ ଅମଲା କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପିଲାଛୁଆ ପଢୁଥିଲେ । ପାଖରେ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ପରିଚାଳିତ କେତୋଟି ବେସରକାରୀ ସ୍କୁଲମାନ ଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ ସାତ ଆଠ ବର୍ଷ ହେଲା ଉତାରୁ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଗାଁ ପାଖରେ ଥିବା ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଗଲା । ଅନ୍ୟକାମ ପରି ନିର୍ମଳର ପାଠରେ ବହୁତ ଧ୍ୟାନ । ସହପାଠୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେ ସବୁବେଳେ ପାଠରେ ଆଗୁଆ । ନିର୍ମଳର ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱଭାବଯୋଗୁଁ ସାଙ୍ଗସାଥୀ ନୁହେଁ, ଗାଁର ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରିୟ ।

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଗାଁ ପାଖରେ ସେତେବେଳେ ଜଣେ ରୋମାନ କାଥୋଲିକ ମିଶନାରୀ ରହୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଉପଦେଶ ଦେବା କେବଳ ତାଙ୍କର କାମ ନଥିଲା, ସାମାଜିକ ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ଯେପରି ପ୍ରଗତି କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ସେ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ସେ' ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ନିର୍ମଳ ମଧ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ମିଶନାରୀଙ୍କର ମୁନ୍ନା ନାମରେ ଝିଅ ଟିଏ ଥାଏ । ମୁନ୍ନା ମଧ ସ୍ଥାନୀୟ ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲରେ ନିର୍ମଳ ସହିତ ପଢୁଥାଏ । ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ଦୁହେଁ ନିର୍ମଳ ଓ ମୁନ୍ନା ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ପାଶ କଲେ । ଦିନେ ନିର୍ମଳଙ୍କ ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ମୁନ୍ନା କହିଲାକି ସେ ଅଧିକ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଯିବ । ନିର୍ମଳଙ୍କ ମନ ଯେତିକି ଖୁସି ହେଲା, ତାଙ୍କର ସହପାଠିନୀ ଅଧିକ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଯିବ, ସେତିକି ଦୁଃଖ ଲଗା ସେ ଯାଇ ପାରୁନାହିଁ ବୋଲି । ତାଙ୍କର ବିମର୍ଷଭାବ ଦେଖି ମୁନ୍ନା ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲା, ସେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଯିବେ କି ? ଘରେ ଯାଇ ନିର୍ମଳ ଅଧିକ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଯିବାକୁ କହିଲେ । ବାପା ମାଆ ଓ ଭାଇମାନେ ରାଜି ହେଲେ । ତହିଁ ପର ଦିନ ସଞ୍ଜବେଳକୁ ମୁନ୍ନାର ବଡ଼ ଭାଇ ଆସି ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଘରକୁ ଡାକିନେଲା । ସେଠାରେ ରାତିରେ ନିର୍ମଳ ଖିଆ ପିଆ କଲେ । ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ସହ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ଶେଷରେ ଦିନ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, କେଉଁଦିନ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର ଯିବାକୁ ହେବ । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଦିନ ଆସିଗଲା । ସେ ଦିନ ଥାଏ ସୋମବାର । ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା

ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି, ବାପା ମା'ଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଛକରେ ଭେଟ ହେଲା ମୁକ୍ତା ଓ ତାର ଭାଇଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ । ସେମାନେ ଆଗରୁ ଆସି ସେଠି ଅପେକ୍ଷା କରିଥାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ମିଶି ଗଲେ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁର । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା । ପରଦିନ ନିର୍ମଳ ଓ ମୁକ୍ତା-ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖା ହୋଇଗଲା । ମୁକ୍ତାର ଭାଇ ବରଗୋଲି ଫେରି ଆସି ନିର୍ମଳ ଘରେ ସବୁକଥା ଜଣାଇଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ନିର୍ମଳର ବାପା ଓ ଭାଇମାନେ ସମସ୍ତେ ଖାଇବା ସାମଗ୍ରୀ, ଲୁଗାପଟା ଆଦି ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁରରେ । ନିର୍ମଳଙ୍କର ପାଠ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ସବୁ ଆୟୋଜନ କରି ଫେରିଲେ । ନିର୍ମଳ ପାଠ ପଢ଼ାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ପାଶ କରିଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମଳର ବାପା ଓ ମାଆ ଉଭୟ ପରଲୋକ ଗମନ କରିଥିଲେ ।'

ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଭାଇମାନେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଭାଇ ତିମୋତିଉସ କହିଲେ, "ଆବ ଆଉର ପାଠ ପଢ଼କେ ନାଓଁ ନା ଧର । ଯେ ଭେଲକ ସେ ହୋଲକ । ଆବ ଯେ ହୋଇହେ ସେ ହୋଇ ହେ । ଆବ ହାମେ ଆପନ ଗାଓଁ ଘର କର ଜମିନ ଯାଗାମେ ଜୀୟବ୍ । କାମାୟ, ଖାବ । ବେଶଇ ପଢ଼ଲେ କେଉ ଘରମେ ନି ରହେନ । କାମଧନ୍ଦା ଛୋଇଡ଼ କେ ନୋକର ମେ ଧେଆନ ଦେନ । କେକରୋ ବାତ ନି ମାନେ ନ । ପରଦେଶୀ ହୋଇ ଯାଏନ । ମାତା ପିତା ଭାଇ ବହିନ କର ମାୟା ଛୋଇଡ଼ ଦେନ ।"[୩] ନିର୍ମଳ କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ସହମତ ନଥିଲେ । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହାମର ଗାଓଁଘର, ଜମିନ ଯାଗା କାହାଓଁ ନି ଭାଗଥେ ।କେଉ ନି ଲୁଇଟ ଲେଗ କୟ । ଏଖନ ମୋର ପାଠ ପଢ଼େକ ଉମର ସମୟ ଆହେ । ଇ ସମୟ ବିତଗଲେ ଆଉର ଆୟ ନି ଘୁରି । ଇ ସମୟକେ ବେକାର ବରବାଦ କରେକ ଉଚିତ ନା ଲାଗେ । ମୋୟ ଜରୁର ପାଠ ପଢ଼ମୁଁ ।"[୪] ପାଠ ପଢ଼ିବା ଜିଦରେ ନିର୍ମଳ ଅଟଳ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ବିହାରର କଟଂଜୋଠାରେ ମଧ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥାଏ । ସେଠାକୁ ନିର୍ମଳ ଯାଇ ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ମଧ ଇଂରାଜୀ ପାଶ କରିଥିଲେ ।

---

୨. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ (ସାଦରି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଅପ୍ରକାଶିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି, ୧୯୯୩)

୩. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମକୋ,

୪. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମକୋ,

୧୯୧୬ ମସିହା । ନିର୍ମଳ ପୁଣି ଜିଦ ଧରି ବସିଲେ ଯେ ସେ ବିହାରର ରାଞ୍ଚିକୁ ଯାଇ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ିବେ । ଏହା ଶୁଣି ଭାଇ ତିମୋ ତିଉସ କହିଲେ, "ନିର୍ମଳ ! ଆଉ ଆଉର ପାଠ ପଢୁଆଯେଜ ନି ପାରବା । ତୋୟଁ ଆଉର ଜୁଲୁମ ନା କର ।" ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ବେଶ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଥିଲା । ଚାଷ ଜମିରୁ ଭଲ ଫସଲ ଅମଳ ହେଉଥିଲା । ଗାଈ ଗୋରୁ, ଛେଳି ମେଣ୍ଢା ତଥା ଘୋଡା ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଦୁଇଟି ଶଗଡ଼ ଗାଡ଼ି ଥିଲା । ଘର ଓ ଖେତ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଚାକର ବାକର ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଘରେ ଧାନ ଚାଉଳ, ଡାଲି ପରିବା ଭରି ରହିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଭାଇ ତିମୋତିଉସ ସବୁବେଳେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ ନପଢ଼ି ଘରେ ଚାଷ ଆଦି କାମରେ ଲାଗିବାକୁ କହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ମଳଙ୍କର ଏକାଜିଦ ସେ ରାଞ୍ଚିଯାଇ ପଢ଼ିବେ । ସମସ୍ତେ ଏଥିପାଇଁ ମନାକଲାରୁ ଘରେ ଚୁପଚାପ ବସି ରହିଲେ । ଖାଇବାକୁ ଦେବାରୁ ମନାକଲେ । ଏପରି ତିନିଦିନ ଉପବାସରେ ରହିଲେ ନିର୍ମଳ । ସମସ୍ତେ ବୁଝେଇ ବୁଝେଇ ନିଷ୍ଫଳ ହେଲେ । ଶେଷରେ ରାଞ୍ଚି ଯାଇ ପଢ଼ିବାକୁ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ।

୧୯୧୭ ମସିହା । ନିର୍ମଳ ବାହାରିଗଲେ ରାଞ୍ଚି । ସେଠାରେ ଏକ ଜର୍ମାନ ମିଶନାରୀ ହାଇସ୍କୁଲ ଥାଏ । ସେଥିରେ ନିର୍ମଳ ଯାଇ ନାଁ ଲେଖାଇଲେ । ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ନିର୍ମଳଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ତାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ପରିଚିତ କରାଇଦେଲା । ପାଠ ପଢ଼ାରେ ସେ ଥିଲେ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ । ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧି, ଅସାଧାରଣ ସାହସ ଓ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିଭାର ସେ ଥିଲେ ଅଧିକାରୀ । ତେଣୁ ହାଇସ୍କୁଲର ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସକ, ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ଆଦରର ପାତ୍ର ।

ଅଭିଶପ୍ତ ୧୯୧୪ ମସିହା ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ବର୍ଷ । ସେହି ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ । ଏହି ବିଶ୍ୱ ବିଧ୍ୱଂସକାରୀ ଭୟାଭୟ ମହାସମର ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ରହିଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ରୁଷିଆ ଆମେରିକା ଓ ଇଟାଲୀ ଆଦି ଦେଶ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ରହିଲେ ଜର୍ମାନ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ ଆଦି ଦେଶ । ସେତେବେଳେ ଭାରତର ଇଂରେଜ ସରକାର ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ଫ୍ରାନ୍ସ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ଭାରତୀୟ ସେନାବାହିନୀରେ ବିଭିନ୍ନ କାମ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଫ୍ରାନ୍ସ ପଠାଉଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସରକାର ନିଯୁକ୍ତି ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଉଥିଲେ । ବିଦେଶରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ, ବହୁତ ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର କରିହେବ ବୋଲି ବିଜ୍ଞାପନ ଇସ୍ତାହାରରେ କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସହରମାନଙ୍କରେ ନାମଲେଖା କେନ୍ଦ୍ରମାନ ଖୋଲାଯାଇ ନାଁ ଗୁଡ଼ିକ ପଞ୍ଜୀକରଣ କରାଯାଉଥିଲା ।

ନିର୍ମଳଙ୍କ ଉପର ଭାଇ ଆନନ୍ଦ ମାସି ସେତେବେଳେ ବରଗୋଲି ମୌଜାର ଗଞ୍ଜୁ (ମୁଖିଆ) ଥିଲେ । ନିଜେ ବେଶୀ ପାଠ ପଢ଼ିନଥିବାରୁ ନିଜ ଖେତ ବଗିଚା କାମ କରି ପରିବାର ଚଳାଉଥିଲେ । ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବାପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତି ବିଜ୍ଞାପନ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦମାସି ରାଞ୍ଚିଗଲେ । ସେଠାରେ ନାମଲେଖା କେମ୍ପକୁ ଯାଇ ଏଥିପାଇଁ ଆବେଦନ କଲେ । ନିର୍ମଳ ମଧ୍ୟ ରାଞ୍ଚିରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ଏହି ନିଯୁକ୍ତି ନାମା ବିଷୟରେ ଶୁଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମଧ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବାପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆନନ୍ଦମାସି ଏଥିପାଇଁ ଆବେଦନ କରିଛନ୍ତି ଜାଣି, ସେ ଆଉ ଅଧିକ ଏଥିରେ ଆଗେଇଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ସ୍କୁଲରେ ମଧ ପଢ଼ା ଚାଲିଥାଏ । ଏଣେ ପଢ଼ାଛାଡ଼ି ବିଦେଶ ଯିବାକୁ ମଧ ଦୋ ଦୋ ପାଞ୍ଚ ହେଲେ । ହାଇସ୍କୁଲ ପାଠ ପଢ଼ା ସାରି ସୁଯୋଗ ମିଳିଲେ ବିଦେଶ ଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ଆନନ୍ଦ ମାସି ରାଞ୍ଚିର କେମ୍ପରେ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ପେରେଡ୍ ହୁଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ନିର୍ମଳ ଯାଇ ଆନନ୍ଦ ମାସିଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରି ଆସନ୍ତି । ଏହିପରି ଦୁଇ ତିନି ମାସ କଟିଗଲା । ହଠାତ୍ ଆନନ୍ଦ ମାସି ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରବଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଉ ଥାଏ । କୌଣସି ଔଷଧରେ କମିଲା ନାହିଁ । ଡାକ୍ତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲେ ଆନନ୍ଦ ମାସି । ଦିନେ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ମାସିଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ତାଙ୍କ କେମ୍ପକୁ ଯାଇଥାଆନ୍ତି । ନିର୍ମଳକୁ ଆନନ୍ଦମାସି କହିଲେ, "ମୋର ଶିର ଚକର ମାରଥେ । ଇ ରୋଗ ବଢ଼ତେ ଯାଥେ । ବିଦେଶ ଗେଲେ ମୋର କା ନତିଜା ହୋଇ ? ମୋୟଁ ଫ୍ରାନ୍ସ ନ ଯାମୁଁ । ତୋୟଁ ମୋର ବାଦଲା ଫ୍ରାନ୍ସ ଯା" ।[୫] ଭାଇ ଆନନ୍ଦମାସିଙ୍କ ବଦଳରେ ସେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବା କଥା ଶୁଣି ଆନନ୍ଦରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲେ ନିମଳ । ନିର୍ମଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବା ପାଇଁ । ଆନନ୍ଦ ମାସି ନିଜ ଗ୍ରାମ ବରଗୋଲିକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ନିର୍ମଳଙ୍କର ଆଉ ବିଦେଶଯାତ୍ରା ପାଇଁ ବିଳମ୍ବର ଅବକାଶ ନଥିଲା । ସ୍କୁଲକୁ ଫେରିଆସି ନିର୍ମଳ ଦେଖା କଲେ ସ୍କୁଲର ପ୍ରିନ୍ସପାଲଙ୍କୁ । ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବା ପାଇଁ ସ୍କୁଲ ପଢ଼ାରୁ କିଛିଦିନ ଅବ୍ୟାହତି ଦେବାପାଇଁ ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ିଲେ ନିର୍ମଳ । ପ୍ରିନ୍ସପାଲ ଏଥିରେ ରାଜି ହୋଇ ସମସ୍ତ ସୁବିଧା କରିଦେବା ପାଇଁ ମଧ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ନିର୍ମଳ ଚାଲିଲେ ରାଞ୍ଚିସ୍ଥିତ ଲେବର କେମ୍ପକୁ । ସେଠାରେ ନିଜ ନାଁକୁ ପଞ୍ଜୀକରଣ କରିବା ପାଇଁ ଆବେଦନ କଲେ । ପ୍ରିନ୍ସପାଲଙ୍କଠାରୁ ଆଣିଥିବା ନିଜ ଯୋଗ୍ୟତାପତ୍ର ପେଶ କଲେ । ଲେବର କେମ୍ପର କିରାନୀ ଓ ଅଫିସରମାନେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରିଲେ ।

---

୫. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ,

ନିର୍ମଳ ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀରେ ସେ ସବୁଥିର ଉତ୍ତର ଅବିଳମ୍ବେ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବେ ଦେଲେ । ଉପସ୍ଥିତ କେମ୍ପ ଅଫିସର ଏଥିରେ ଖୁସି ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ 'ମେଟ' ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇ ଫ୍ରାନ୍ସ ପଠାଇବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲେ । ନିର୍ମଳ 'ମେଟ' କାମରେ ଯିବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ।

୧୯୧୭ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ । ନିର୍ମଳ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ବମ୍ବେଠାରେ । ସେଠାରୁ ଜାହାଜରେ ଯିବାକୁ ହେବ ଫ୍ରାନ୍ସ । ନଭେମ୍ବର ୧୭ ତାରିଖ ସକାଳେ ପ୍ରିୟ ମାତୃଭୂମି ଭାରତ ଉପକୂଳ ଛାଡ଼ି ନିର୍ମଳଙ୍କ ଜାହାଜ ଚାଲିଲା ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଭିମୁଖେ । ସମୁଦ୍ର ଭିତରକୁ ଯିବା ନିର୍ମଳଙ୍କ ଲାଗି ନୂଆ । ସମୁଦ୍ରର ନୀଳ ଜଳରାଶିକୁ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ଘରକଥା ମନେ ପଡ଼େ । ସ୍କୁଲରେ ଖେଳ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହ କଟାଇଥିବା ଅଭୁଲା କଥା ସବୁ ମନେପଡ଼େ । ଏମିତି ଦିନ ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା । ଶେଷରେ ୧୯୧୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୩ ତାରିଖ ଦିନ ଜାହାଜ ଫରାସୀ ଉପକୂଳରେ ଲାଗିଲା । ଫ୍ରାନ୍ସରେ ୩୩ ନମ୍ବର କମ୍ପାନୀରେ ନିର୍ମଳ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି କମ୍ପାନୀରେ ସର୍ବମୋଟ ୫୧୫ ଜଣ କୁଲି କାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଜଣେ ମେଜର, ଦୁଇ ଜଣ କିରାନୀ ଓ ତିନିଜଣ ହେଡମେନ ଥିଲେ । ହୋଫମନ ନାମରେ ଜଣେ ଗୋରା ଫାଦର ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି । କିଛିଦିନ ପରେ କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । କାମ କହିଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ କୁଲିମାନେ ଜାହାଜରୁ ଜିନିଷପତ୍ର ଓହ୍ଲାଇ ଗୋଦାମକୁ ଯାଉଥିବା ଗାଡ଼ିରେ ବୋଝାଇ ଦିଅନ୍ତି । ନିର୍ମଳ କୁଲିମାନଙ୍କ ସହ 'ମେଟ' ହୋଇ କାମ କରେ । କୁଲିମାନଙ୍କୁ ୨୦ ଟଙ୍କା ମଜୁରି, ମେଟମାନଙ୍କୁ ୩୦ ଟଙ୍କା, ହେଡମେନଙ୍କୁ ୫୦ଟଙ୍କା ଓ କିରାନୀଙ୍କୁ ୭୫ ଟଙ୍କା ମିଳୁଥିଲା ।

ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ର ବରଗୋଲୀ ଗାଁରୁ ଯାଇଥିବା ନିର୍ମଳଙ୍କ ପାଇଁ ଫ୍ରାନ୍ସର ଜଳବାୟୁ କଷ୍ଟଦାୟକ ଥିଲା । ଏକେତ ଫ୍ରାନ୍ସ ଥଣ୍ଡା ରାଜ୍ୟ, ପୁଣି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଥଣ୍ଡା ଋତୁ । ବାହାରକୁ ସକାଳେ ବା ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ବାହାରିବା କଷ୍ଟକର । ତୁଷାରପାତ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଚାରିଆଡ଼େ ଲୁଡ଼ ଲୁଡ଼ ଧଳାଧଳା ତୁଷାର । ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ପ୍ରଖର ହେଲେ ରାସ୍ତାରେ ଜମିଥିବା ତୁଷାରଗୁଡ଼ିକ ତରଳି ସମୁଦ୍ରକୁ ବହିଯାଏ । ସବୁବେଳେ ଥଣ୍ଡା ପବନ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସକାଳେ ଥଣ୍ଡା ପାଣି ବ୍ୟବହାର କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ଶୀତରେ ନିର୍ମଳ ଅଥୟ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଦିନେ କ୍ୟାପଟେନଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ କହିଲେ । ଭାରତ ଭଳି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ପ୍ରଧାନ ଦେଶରୁ ଫ୍ରାନ୍ସ ଭଳି ଶୀତପ୍ରଧାନ ଦେଶକୁ

ଆସିବା କିପରି ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ଏବଂ ଏଥିର ପ୍ରତିକାର ନକରାଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଜଣାଇଲେ । କ୍ୟାପଟେନ ସବୁକଥା ବୁଝି ମାସେ କାଳ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ କିଛି କିଛି ବ୍ରାଣ୍ଡି ପିଇବାକୁ ଦେଲେ । ଗରମ ପୋଷାକ ମଧ ଯୋଗାଇ ଦିଆଗଲା । ଫଳରେ ଶୀତ ପ୍ରକୋପରୁ ନିର୍ମଳ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ କୌଣସିମତେ ବର୍ତ୍ତିଗଲେ ।୬

ସକାଳ ହେଲେ ନିର୍ମଳ ସମେତ ସମସ୍ତେ ଉଠି ପ୍ରଥମେ ପେରେଡକୁ ଯାଆନ୍ତି । ପେରେଡ଼ରୁ ଫେରିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ରୋଟି, କ୍ଷୀର ଗୋଟେ ଗ୍ଲାସ ଓ କପେ ଚାହା ମିଳେ । ସକାଳୁ ଥଣ୍ଡା ଟିକେ କମ୍ ହୋଇ ଆସିଲେ, କୁଲିମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ନିର୍ମଳ କାମସବୁ ଠିକ୍ ଚାଲୁଛି କି ନାହିଁ ଦେଖେ । ସକାଳ ସାଢ଼େ ସାତଟାଠାରୁ ଦିନ ୧୨ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମ ଚାଲେ । ଦିନ ବାରରୁ ଅପରାହ୍ନ ଦୁଇଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମ ବନ୍ଦ ରହେ । ସେହି ସମୟରେ ଦ୍ୱିପହରର ଖାଇବା ଦିଆଯାଏ । ତାପରେ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ପୁଣି କାମରେ ଲାଗି ଯାଆନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟା ବେଳକୁ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଆସେ । କାମ ବନ୍ଦ ହୁଏ । ରାତ୍ର ଭୋଜନ ସାରି ଥଣ୍ଡା ସହ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଟିକିଏ ବ୍ରାଣ୍ଡି ପିଇ ଦେଇ ସମସ୍ତେ ବିଛଣାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ରାତିରେ ପ୍ରବଳ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଏ । କୌଣସିମତେ ନିର୍ମଳ ରାତିଗୁଡ଼ିକୁ କଟାଇଦିଅନ୍ତି ।

କେବଳ ଥଣ୍ଡା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ନିର୍ମଳଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ସବୁ ଭଲ ଥିଲା । କମ୍ପାନୀ ତରଫରୁ ସବୁ ମିଳୁଥିଲା । ଲୁଗାପଟା, ଜୋତା ମୋଜା, ଗରମ ବସ୍ତ୍ର, ଟୋପି, ଗ୍ଲୋଭସ୍, ବାସନ, ସବୁକିଛି । କୁଲିମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ଥିଲା କଳା ରଙ୍ଗର । ମେଟ, ହେଡମେନ, କିରାନୀ, ମେଜର ଆଦି ଖାକି ରଙ୍ଗର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ରୁଟି, କ୍ଷୀର, ଚାହା, ଜାମ, ମାଂସ ଆଦି ଖାଇବାକୁ ମିଳୁଥିଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ନିର୍ମଳଙ୍କର 'ମେଟ'ରୁ 'ହେଡମେନ'କୁ ପଦୋନ୍ନତି ହେଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ମେଟମାନଙ୍କୁ ୪୦ ଟଙ୍କା ଓ ହେଡମେନଙ୍କୁ ୮୦ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ମିଳୁଥିଲା । ହେଡମେନ ପଦବୀରେ ନିର୍ମଳ ୮୦ ଟଙ୍କା ପାଆନ୍ତି । ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ନଥାଏ କାରଣ ସବୁକିଛି କମ୍ପାନୀ ତରଫରୁ ମିଳୁଥିଲା । ଯେଉଁ ଟଙ୍କା କାମ ବାବଦରେ ମିଳେ ସବୁ ନିର୍ମଳ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖନ୍ତି । କିଛି ଦିନ ପରେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ କିରାନୀ ପଦବୀକୁ ପଦୋନ୍ନତି ମିଳିଲା । ଦରମା ହେଲା ୧୦୦ ଟଙ୍କା । ନିର୍ମଳ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱ ସୁଚାରୁ ରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । କମ୍ପାନୀର

୬. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍କୋ ସିମ୍କୋ,

କ୍ୟାପଟେନ ଓ ମେଜର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଭଲରେ କଥାକହି ବୁଝାଇ ପାରୁଥିଲେ । ନିର୍ମଳଙ୍କ କାମରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଦରମା ୨୦୦ ଟଙ୍କାକୁ ବଢାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।[୭]

ଫ୍ରାନସ ରହଣୀ କାଳରେ, ଯେତେ ଭଲରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଶପ୍ରେମୀ ନିର୍ମଳଙ୍କ ମନଥାଏ ଭାରତରେ । ସଂଧ୍ୟାହେଲେ ଥଣ୍ଡା ପ୍ରବଳଭାବେ ଯେତେବେଳେ ମାଡ଼ିଆସେ, ସେତେବେଳେ ମନେପଡ଼େ ବରଟୋଲୀ କଥା । ରାତିରେ ମା' ଗୋମୀ କିପରି ଗରମ ଗରମ ଭାତ ପରଷୁଥିଲେ । ଗରମ ହରଡ଼ ବା କେନ୍ଦୁଲ ଡାଲି ସହ ଭାତ ଗୋଳାଇ ଖାଇବାରେ କି ମଜା । ଦେଶୀଆଳୁ ପୋଡ଼ା, ତାର କି ଚମତ୍କାର ସ୍ୱାଦ । ଫ୍ରାନସରେ ଏସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ । ଥଣ୍ଡା ଦେଶରେ ଗରମ ବାମ୍ଫ ବାହାରୁଥିବା ଭାତଗଣ୍ଡିଏ ମିଳନ୍ତାକି ! ନିର୍ମଳଙ୍କ ମନେପଡେ ସାଙ୍ଗସାଥୀ କଥା । ପିଲାବେଳର ଗଛ ଚଢିବା, ଶିକାର କରିବା କଥା । ହେଟା ଓ ଭାଲୁଙ୍କୁ କିପରି ଗୋଡାଉ ଥିଲେ, ମନେପଡ଼େ ସେ କଥା । ଯେତେଯାହା ହେଲେବି ମାତୃଭୂମି ଛାଡ଼ି କିଏ କେତେକାଳ ସୁଖୀ ହେଲାଣି ? ଶୀଘ୍ର ନିଜଗାଁକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ନିର୍ମଳଙ୍କ ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାଏ ।

ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା । ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ କାଳ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଳାନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଶାନ୍ତିରେ ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଭାରତରୁ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯାଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ସମୟ ଆସିଗଲା । ନିର୍ମଳ ପୁଣି ବରଟୋଲି ଗାଁକୁ ଫେରିବେ, ଏକଥା ଭାବି ଭାବି ସେଦିନ ରାତିରେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଆଉ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ୧୯୧୯ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ନିର୍ମଳ ସମେତ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ ଭାରତକୁ ଫେରିଆସିବା ପାଇଁ, କମ୍ପାନୀ ଜାହାଜରେ ବସିଲେ । ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ନିର୍ମଳଙ୍କ ମନ ବ୍ୟାକୁଳଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଫେରନ୍ତା ଯାତ୍ରା ବହୁତ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଥିଲା । ଜାହାଜ ଭୂମଧ୍ୟସାଗରର ମନୋରମ ଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରେ ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ନିର୍ମଳ ସମୁଦ୍ର ତଥା ତଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଜାହାଜ ଆସି ଆରବ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠାରେ ସମସ୍ତ ଯାତ୍ରୀ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ଦଶଦିନ ରହିଲେ । ଏହାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାହାଜ ଚଢି ଭାରତ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଜାହାଜ ଭାରତର ବମ୍ବେ ବନ୍ଦରରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ନିର୍ମଳ ନିଜ ଦେଶକୁ ଦେଖି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିଲେ ।

---

୭. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ,

ଭାରତମାତାଠାରୁ ଏତେଦିନ ଧରି ଦୂରରେ ରହିଥିବାରୁ ନିର୍ମଳ ହାତଯୋଡ଼ି କ୍ଷମା ମାଗିଲେ । ଜାହାଜ ବମ୍ବେ ବନ୍ଦର ଛାଡ଼ି କଲିକତା ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇଲା । କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି ସମସ୍ତେ ନିଜନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଲେ ।

ନିର୍ମଳ ପହଞ୍ଚିଲେ ନିଜ ଗାଁ ବରଟୋଲିରେ । ଗାଁ ସେମିତି ରହିଛି । ନିର୍ମଳ ଫେରିଛନ୍ତି ଫ୍ରାନସରୁ, ଗୋରା ରାଜ୍ୟରୁ । ଦେଖିବା ଲାଗି ଗାଁର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଚାରିପଟେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ । ଭାଇମାନେ ଓ ତାଙ୍କ ପିଲାମାନେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଘେରିଗଲେ । ବହୁ ସମୟ ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେଲେ । କିଛିଦିନ ଧରି ଗାଁର ସାଙ୍ଗସାଥୀ ନିର୍ମଳଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛିଦିନ ଧରି ଗାଁର ସାଙ୍ଗସାଥୀ ନିର୍ମଳଙ୍କପାଖକୁ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଫ୍ରାନସରେ କ'ଣ ଦେଖିଲେ, କ'ଣ ଖାଇଲେ, କ'ଣ କ'ଣ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସମସ୍ତ ପଚାରି ବୁଝିଲେ । ନିର୍ମଳ କହିଥିଲେ, "ଫ୍ରାନସ ବହୁତ ସୁନ୍ଦରପ୍ରେମୀ ଦେଶ ହେକେ । ପ୍ରାୟ ସବ ଆଦମୀ ଫ୍ରେଞ୍ଚ ଭାଷା କହେନା । ଇଂରେଜୀ ଭି ଚଲେଲା । ଗାଇତ ସାଗର ବରଫ ପାଲା ଗିରେଲା । ବିହାନ ହୋତଲେ ସଗରୋ ଜମିନ ଯେ ମୋଟା ସେ ବରଫ ବଇଠ ଯାଏଲା । ଜୁତା ପିନ୍ଧକେ ରୋଡ଼ ରାସ୍ତାମେ ଚଲେକ ହୋଏଲା । ବରଫ ଦିନ ଭଲର ମେ ଧିରେ ଧିରେ ପଘଇଲକେ ଜମିନ ମେ ଶୁଇଖ ଯାଏଲା । ବହୁତ ଠଣ୍ଡା ଦେଶ ହେକେ । ମୋର ନସିବ ମେ ରହେ । ମୋୟ ଫ୍ରାନସ ଗେଲୋ, ଦେଖଲୋଁ, ଜାନିଲୋଁ, ଖୁସି ସେ କାମାଲୋଁ, ରେ ଲୋଁ ଆଉର ଆଲୋଁ । ଜାହାଜ ଚଢଲୋଁ, ଦେଶ ବିଦେଶ ଦେଖଲୋଁ, ସମୁଦର ଭି ଦେଖଲୋଁ । ଇ ବଡ଼େ ଭାଇଗ କର ବାତ ହେକେ । ମୋୟଁ ଜିନଗିମେ ଇକେ ନି ଭୁଲାମୁଁ । ଭଗୱାନକେ ମୋୟଁ ଧଇନ ମାନାଓଁ ।"[୮]

ଫ୍ରାନସ ରହଣିକାଳରେ ନିର୍ମଳ ଅନେକ ପଇସା ରୋଜଗାର କରି ସଞ୍ଚୟ କରିରଖିଥିଲି । ସେଇ ଅର୍ଥରେ ନିର୍ମଳ ସିମକୋରେ ୨୨ ଏକର ଜମି କିଣିଥିଲେ । ସେଠାରେ ନିଜର ନୂଆ ଘର ତୋଳିଲେ । ସେତେବେଳେ ପରିବାର କହିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଅମ । ପରେ ପୁତ୍ର ପ୍ରମୋଦ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲା । ପ୍ରମୋଦର ଜନ୍ମ ପରେ ନିର୍ମଳ ପୁରାପୁରି ସଂସାରୀ ପାଲଟି ଗଲେ । ନିଜର ଜମିବାଡ଼ି ଚାଷ କରିବାରେ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ । ଚାଷସହ ଅନ୍ୟଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ନିର୍ମଳ ସଜାଗଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଜାତିର ପିଲାମାନେ ପାଠ ପଢୁନାହାନ୍ତି । ବୁଲାବୁଲି, ଖେଳାଖେଳି ଅଥବା ଗାଈ ମେଣ୍ଢା ଚରାଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତ ସମୟ କଟାଉଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷିତ ନିର୍ମଳଙ୍କ ହୃଦୟକୁ

---

୮. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ଚଉତିଆ, ଆମ୍ଭୋ ସିମ୍‌କୋ,

ଏହା ବହୁତ ବାଧିଲା । ସେ ଗାଁର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରୀତ କରି ଯେତିକି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ସେତିକି ଶିକ୍ଷାଦାନ କଲେ ।୯ କିଛିଦିନ ପରେ ଦେଖାଗଲା ଗାଁର ପିଲାମାନେ ସ୍ଲିଟ ଧରି ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସ୍କୁଲକୁ ଯିବାପାଇଁ ବାପାମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳି କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ ।

ଏତିକିରେ ନିର୍ମଳ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନଥିଲେ । ନିଜ ପରିବାର ଅଥବା ଗାଁର ଲୋକମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ତଥା ସାରା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ସେ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସଂସାରୀ ହୋଇ କେବଳ ପିଲାମାନଙ୍କ ସୁଖଦୁଃଖ ବୁଝିବା ଭଳି ଛୋଟିଆ କାମ ଠାରୁ ଅଧିକତର ମହାନ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ହିଁ ବାଛିଥିଲେ । ଏକ ମହାନ ସଂଗ୍ରାମ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଗାଙ୍ଗପୁର ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ଗାଙ୍ଗପୁରର ଐତିହାସିକ ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିଲା ରାଜ୍ୟର ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ।

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଲିଖିତ ବିବରଣୀ ମିଳେ ୧୮୬୫ ମସିହାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଜମାବନ୍ଦୀରୁ । ଏଥିରେ ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ଆୟ ୫୨୦୦ ଟଙ୍କା ସୂଚାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ଖଜଣା ବା ଶୁଳ୍କ ହିସାବରେ ବାର୍ଷିକ କେତେ ପଇଠ କରିବ ଏହି ଜମାବନ୍ଦୀରେ ଉଲ୍ଲେଖିତ ଥିଲା । କେଉଁ ହିସାବରେ ଗ୍ରାମର ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦେୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିଲା ସେ ବିଷୟରେ ଏଥିରେ ସୂଚନା ନଥିଲା । ଗ୍ରମର ମୁଖିଆମାନେ ନିଜଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କଠାରୁ କେମିତି ଏହା ଆଦାୟ କରିବେ, ଅଥବା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଖଜଣା ଠାରୁ ସେ ଅଧିକ କର ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରୁଥିଲେ କି ନାହିଁ, ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜମାବନ୍ଦୀରୁ ଜଣା ପଡେ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ, ପ୍ରତ୍ୟେକ

୯. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ,

ଗାଁ ଅଧୀନରେ ଥିବା, ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟାମୋଟି ଗୋଟିଏ ହିସାବରେ ମୁଖିଆଙ୍କ ସହ ରାଜିନାମା ହେଉଥିଲା, ସେହି ଗାଁ କେତେ ଖଜଣା ଦେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା କୃଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ସରକାରଙ୍କ କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରହୁନଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଗାଁ ମୁଖିଆମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଥିଲେ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅଶିକ୍ଷିତ ଅଜ୍ଞ ଚାଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ କର ଆଦାୟ କରିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେଉନଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ ସାଧାରଣ ଚାଷୀଙ୍କର ଅଜ୍ଞତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ କେତେକ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ଗାଁ ମୁଖିଆମାନେ ଅଧିକ ଖଜଣା ସଂଗ୍ରହ କରି ବହୁ ଅଂଶ ନିଜ ପରିବାରର ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ରଖି ଦେଉଥିଲେ ।[୧]

ଏପରି ରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ୧୮୭୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥିଲା ଓ ସେହିବର୍ଷ ଏଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣା ଯାଇଥିଲା । ବିନା ମାପରେ ଜମିର ଆଖିଦେଖା ଆନୁମାନିକ ହିସାବକରି ଖଜଣା ନିରୂପଣ କରାଗଲା । ସବୁ ପ୍ରକାର ଜମିପାଇଁ ସମାନଭାବେ ଖଜଣା ବସା ହେଲା । ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ରାଜସ୍ୱର କିଛିଅଂଶ ରୂପେ ଦିଆଯାଇପାରିବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ଖାଲସା ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ କର ବହିର୍ଭୂତ କରାଗଲା । ଜମିର ସର୍ଭେ କରିବା ପାଇଁ ଅମୀନଙ୍କୁ ପଠାଯାଉଥିଲା । ବହୁ ସମୟରେ ଜମିର ଆକାର ଓ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଖଜଣା ଅମୀନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ରାଜସ୍ୱକୁ ନଗଦ ୧୫୦୦୦ ଟଙ୍କା ଏବଂ ୩୭୮୦ ମହଣ ଚାଉଳ ଓ ୩୬୦ ମହଣ ବିରିକୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରାଯାଇ ପାରିଥିଲା ।[୨]

ଏହାପରେ ୧୯୦୦ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଆଉ ଏକ ରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜ୍ୟ ଓ ଗାଁ ମୁଖିଆଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସିଧାସଳଖ ରାଜିନାମା ହୋଇ ଗାଁର ଖଜଣା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ଯେଉଁ ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିକରେ ନଜରକୃତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ କରଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକରେ ୧୮୬୫ ମସିହାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଖଜଣାଠାରୁ ଶତକଡ଼ା ୨୫ ଭାଗ ଖଜଣା ବୃଦ୍ଧି କରାଗଲା । ଅନ୍ୟଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିକରେ ଶତକଡ଼ା ୫୦ ଭାଗ ଖଜଣା ବୃଦ୍ଧି କରାଗଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର ବାର୍ଷିକ ରାଜସ୍ୱ ଆୟ ନଗଦ ୨୯୩୨୭ ଟଙ୍କା ସହିତ ୧୩୫୭୮ ଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟର ଚାଉଳ ଓ ବିରିକୁ ବୃଦ୍ଧିପାଇଲା । ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ରାଜସ୍ୱକୁ ମିଶାଇ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ବାର୍ଷିକ ରାଜସ୍ୱ ଆୟ ୪୭୭୦୦ ଟଙ୍କା ହେଲା ।[୩]

---

୧. N. Senapati (Ed.), **Orissa District Gazetteers**, Sundergarh, PP. 292-293

୨. N. Senapati (Ed.), **Orissa District Gaztteers**, Sundergarh, P. 293

୩. N. Senapati (Ed.), **Orissa District Gazetteers**, Sundargarh, P. 293

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ କରି ନିୟମିତଭାବେ ଜମିର ମାପ ଓ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସି. ଡବଲ୍ୟୁ. ଇ. କନୋଲିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । କନୋଲି ଥିଲେ ବିହାରରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ଡେପୁଟୀ କଲେକ୍ଟର ପାହ୍ୟାର ଜଣେ ଅଫିସର, ଯାହାଙ୍କୁ ଏହି କାମ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ବାହାଲ, ବେରନା, ମାଲ ଓ ବରଛା ଆଦି ଚାରି ପ୍ରକାର ଜମି ଉପରେ କେତେ ପରିମାଣର କରଧାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ତାହା ସ୍ଥିରୀକୃତ ହେଲା । ସମୁଦାୟ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆୟ ୮୪,୨୫୭ ଟଙ୍କା ହେବ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲା । କନୋଲି ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଗୋଡା ବା ଢିପ ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ କରମୁକ୍ତ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ନିସ୍ୱର ଗୋଡ଼ା ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ ଚାଷ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିନା ପାରିଶ୍ରମିକରେ ରାଜ୍ୟର ବେଠିବେଗାରୀ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।[୪] ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦଶବର୍ଷ ପାଇଁ ଥିଲା, ଅର୍ଥାତ ୧୯୨୦ - ୨୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗୁହେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଯାଇଥିଲା ।

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ଖୁଣ୍ଟକଟି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ବଣପାହାଡ଼ରେ ବାସକରୁଥିବା ଆଦିବାସୀମାନେ ଜଙ୍ଗଲ ଗୁଡ଼ିକ ସଫାକରି ଜମିଗୁଡ଼ିକୁ ଚାଷୋପଯୋଗୀ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଆଦିବାସୀ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯୌଥ ଚାଷ ବଂଶାନୁକ୍ରମେ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହାକୁ ଖୁଣ୍ଟକଟି ବ୍ୟବସ୍ଥା କୁହାଯାଏ । ଗାଙ୍ଗପୁରର ପଡ଼ୋଶୀ ଅଞ୍ଚଳ ଛୋଟନାଗପୁରରେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତଥିଲା । ୧୯୦୮ ମସିହାରେ ବିହାରରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଥିବା ଛୋଟନାଗପୁର ପ୍ରଜାସ୍ୱତ୍ୱ ଆଇନରେ ଏପରି ଖୁଣ୍ଟକଟି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀ ଏପରି ଚାଷଜମି ପାଇଁ ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା ।[୫] ଏହା ଗାଙ୍ଗପୁର ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

୧୯୨୩ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ନୂଆବାଦୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀମାନେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ପୂର୍ବ ସୁବିଧା ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନେବାର ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା, ଇତିମଧ୍ୟରେ ଚାଷୀମାନେ ଯେଉଁ ଗୋଡ଼ା ଜମିଗୁଡ଼ିକୁ ସଫାକରି କୃଷିଯୋଗ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେହି ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ଚାଷଜମି ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନୂତନଭାବେ କର ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଖୁଣ୍ଟକଟି ଅଧିକାରକୁ

୪. Orissa State Archives, Accession No. 1100S, Note on Munda Agitation.

୫. N. Senapati (Ed.) Orissa District Gazetteers, Sundergarh, P. 295

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଖୋଲାଖୋଲି ଅସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ଏହି ନୂତନ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅନୁସାରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କର ଯୋଗୁଁ ରାଜସ୍ୱ ପରିମାଣ ୨୬,୦୦୦ ଟଙ୍କା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟର ସମୁଦାୟ ରାଜସ୍ୱ ୧,୧୦୨୫୭ ଟଙ୍କାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।[୬] ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିତ କର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତିରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟିକଲା ।

ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଯାଇଛିକି ନାହିଁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ପୁଣି ଏକ ନୂଆ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୨୯ ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ଶେଷହୋଇଥିବା ଏହି ନୂଆ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଅଧିକ କ୍ଷତି ଘଟାଇଥିଲା । ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଘୋଷ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ୧୯୩୧ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୧୪ ତାରିଖ ଠାରୁ ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ବିକାସ ମୁଖାର୍ଜିଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପାଇଁ ୨୬୯୫୮୪ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ପରିମାଣ ୧୧୦୨୫୭ ଟଙ୍କାରୁ ବୃଦ୍ଧିପାଇ ୧୪୯୮୬୧ ଟଙ୍କାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।[୭] ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ସମସ୍ତ ଜମିକୁ ୬ଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା, ଯଥା : ପାଣିବାହାଲ, ବାହାଲ, ପାଣିବେରନା, ବେରନା, ପାଣିମାଲ ଓ ମାଲ । ଏପରି ଅଧିକ ଶ୍ରେଣୀର ଜମି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାର ମୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ସମଗ୍ର ଜମିଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ନିକୃଷ୍ଟ, ଏହିପରି ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭାଜନ କରିବା । ପାଣିବାହାଲ, ପାଣି ବେରନା ଓ ପାଣିମାଲ ଶ୍ରେଣୀର ଜମିଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧରଣର ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ମାଳଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ନିକ୍ଷର ଗୋଡ଼ାଜମି ଉପରେ କର ବସାଇବାକୁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଘର ଡିହ ବାଡ଼ି, ଆଖୁକିଆରୀ ତଥା ନଦୀ ସଂଲଗ୍ନ ପାଳ ଜମି ମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ କର ଆଦାୟ କରିବାକୁ ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନିଆଯାଇଥିଲା । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରାଗଲା । ମୋଟ ଉପରେ ଏହି ନୂତନ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଜମିଗୁଡ଼ିକରୁ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା ।[୮]

---

୬. Orissa State Archives, Accession No 1100S, Note on Munda Agitation.

୭. ଦେଶକଥା, ୯ ମଇ, ୧୯୩୯

୮. N. Senapati (Ed.), Orissa State Gazetteers, Sundergarh, PP. 296-297.

ଏହି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ୧୯୩୨ ମସିହାରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅଧିକାରୀ ଇନ୍ଦ୍ରବିଳାସ ମୁଖାର୍ଜୀ ନୂଆ ନୂଆ ଜମି ଉପରେ କର ବସାଇବା ବିଷୟ ନେଇ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ । ଗୋଡ଼ା ଜମି ଉପରେ କର ବସାଇବା ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ବଢାଯାଇଥିଲା । କାରଣ ସମୟକ୍ରମେ ଗୋଡ଼ା ଓ ଅରଣ୍ୟ ଜମିରେ ଧାନ ଉତ୍ପାଦନ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧିପାଉଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଷର କରି ରଖିବା ଯୁକ୍ତି ଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ କୁହାଯାଇଥିଲା ଯେ ପ୍ରଜାମାନେ ବେଠିବେଗାରୀ କରିବା ଯୋଗୁଁ ଗୋଡ଼ାଜମିକୁ ନିଷର ଚାଷକରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଡ଼ା ଜମି ଉପରେ କର ବସାଇବା ସ୍ଥିର ହୋଇଥିବାରୁ, ରାଜ୍ୟରେ ବେଠି ବେଗାରୀ ଉଠାଇଦେବା ସ୍ପୃହଣୀୟ ବୋଲି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅଧିକାରୀ ରାଜ୍ୟସରକାରଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ତଦନୁଯାୟୀ କେତେକ ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବାଦ ଦେଲେ ବେଠି ବେଗାରୀ ପ୍ରଥା ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । କେବଳ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିର୍ମାଣ ଓ ମରାମତି, ଡ଼େରାଘର ବା ବିଶ୍ରାମାଗାର ଗୁଡ଼ିକର ମରାମତି ଏବଂ ଶିକାର ସମୟରେ ସାହାଯ୍ୟ ପରି କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମୟରେ ବେଠି ବେଗାରୀ ପ୍ରଥା ଲାଗୁ କରାଗଲା ।

ଏହି ୧୯୨୯ - ୩୫ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଗରିବ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବେଡ଼ି ଉପରେ କୋରଡ଼ା ମାଡ଼ ପରି ହେଲା । ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଭୋଗ କରି ଆସୁଥିବା ନିଷର ଗୋଡ଼ା ଜମି ଉପରେ କର ଦେବାକୁ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ବେଠିବେଗାରୀ ପ୍ରଥା ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଂଶିକ ଭାବେ ରହିଲା । ଏ ସବୁ କାରଣରୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀ ବିଶେଷତଃ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେଲା ।[୯] ଡାହିଜିରା ଗ୍ରାମର ମୁଣ୍ଡା ପ୍ରଜାମାନେ ଏହି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ସେମାନେ ଖଜଣାବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।[୧୦]

ଯେତେବେଳେ ୧୯୨୯ - ୩୬ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଚାଲିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ୧୯୩୫ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲଙ୍କ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଏହି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତକୁ ବିରୋଧ କରି ଆବେଦନ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ

---

୯. The Statesman, 9 May 1939.

୧୦. Orissa State Archives, Accession No. 1100S, Note on Munda Agitation.

ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ କିପରି ଅତ୍ୟଧିକ ଖଜଣା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଦର୍ଶାଯାଇ ଥିଲା । ଏହି ଆବେଦନ ପତ୍ରରେ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ ଯେ :

୧) ବହୁକାଳରୁ ନିଷରଭାବେ ଭୋଗ କରି ଆସୁଥିବା ଗୋଡ଼ା ଜମିଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଖଜଣା ବସାଯାଇଥିଲା,

୨) ନୂତନ ପଦ୍ଧତିରେ ଜମିଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାଗ କରାଗଲା, ତାହାଦ୍ୱାରା ଏଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଲାଗୁ ହୋଇଥିବା ଖଜଣା ଅତ୍ୟଧିକ ହୋଇଥିଲା ।[୧୧]

ଆବେଦନକାରୀମାନେ ଏଥିସହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଖଜଣାର ପରିମାଣ ହଠାତ୍ ଏତେ ଅଧିକ ନବଢାଇ ଗତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବା ପରିମାଣ ଅନୁସାରେ କ୍ରମଶଃ ବଢାଯାଉ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଖଜଣାହାର ଯେପରି କନୋଲି ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଥିବା ଖଜଣା ହାର ଠାରୁ କେବଳ ୧୨.୫% ଅଧିକ ହେଉ ।[୧୨]

ଏହି ଆବେଦନ ଉପରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଦେଇ କହିଥିଲାଯେ ପୂର୍ବରୁ ବେଠି ଓ ବେଗାରୀ ଜରିଆରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଶ୍ରମଦାନ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ା ଜମିଗୁଡ଼ିକୁ ନିଷରଭାବେ ଚାଷ କରିବାକୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବେଠି ଓ ବେଗାରୀ ପ୍ରଥା ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଗୋଡ଼ା ଜମି ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କରଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, କନୋଲିଙ୍କ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଅନେକ ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଥିଲା । କେତେକ ଗ୍ରାମର ମୃତ୍ତିକା ଅଧିକ ଉର୍ବର ଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟକେତେକ ଗ୍ରାମର ମୃତ୍ତିକା ଯେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନୁର୍ବର ଥିଲା, ଏଥିରେ କନୋଲି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନଥିଲା । ଯେଉଁ ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିକ ରେଳପଥ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲା ସେଠାର ଚାଷୀମାନେ ନିଜର କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟପାଇଁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ପାଉଥିଲେ, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଯେଉଁମାନେ ରେଳପଥଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିଲେ ସେମାନେ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ ମୂଲ୍ୟ ପାଉଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ କେତେକ ଗ୍ରାମର ଚାଷୀମାନଙ୍କ ଫସଲକୁ ବହୁସମୟରେ ବଣ୍ୟଜନ୍ତୁମାନେ ନଷ୍ଟକରି ଦେଉଥିଲେ । ଫଳତଃ ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ପାଦିତ ଫସଲ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପରିମାଣଠାରୁ କମ୍ ଥିଲା । ଏହି ସମସ୍ତ ବିଷୟ

୧୧. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୨. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

ପ୍ରତି କନୋଲି ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇନଥିଲା । ତେଣୁ ଭୂରାଜସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଥିରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଥିଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲା ଯେ କନୋଲିଙ୍କ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମାନଭାବେ କର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ନୂତନ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଏହି ତ୍ରୁଟି ସୁଧାରିବା ପାଇଁ କର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସମୟରେ ମୃତ୍ତିକାର ଉର୍ବରତା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲା । କନୋଲି ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ୯ ପ୍ରକାରର କର ଧାର୍ଯ୍ୟ କରା ଯାଇଥିବା ବେଳେ ନୂତନ ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଏହାର ସଂଖ୍ୟା ୯୦ କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଏହିପରିଭାବେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ନୂତନ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ବଢାଯାଇଥିଲା ।[୧୩]

ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲଙ୍କ ଏଜେଣ୍ଟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷାକରି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ସପକ୍ଷରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଯୁକ୍ତି ସହ ସହମତ ହେଲେ । ସେ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟ ବଣାଇ ଓ ବାମରା ଏବଂ ଗାଙ୍ଗପୁର ସଂଲଗ୍ନ ବ୍ରିଟିଶ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଖଜଣା ତୁଳନାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଖଜଣା ହାର ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ । ତେଣୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଆବେଦନ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ନୂତନ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ୧୯୩୬ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ଗୃହୀତ ହୋଇଗଲା ।[୧୪]

୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ନୂତନ ଖଜଣା ହାର ଘୋଷଣା ପରେ, ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଚିଠି ଓ ଟେଲିଗ୍ରାମ ଜରିଆରେ ସେମାନଙ୍କ ଆବେଦନ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟାପାର ବିଭାଗକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟାପାର ବିଭାଗ ଏହି ଆବେଦନ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସଂପୃକ୍ତ ଅଫିସରମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ବିଚାରାର୍ଥେ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଏହି ନୂତନ ଖଜଣା - ନୀତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା ।[୧୫]

---

୧୩. Orissa State Archives, Accession No 1026S. Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୪. Orissa State Archives, Assession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୫. Orissa State Archives, Accession No. 2906S, Fl. No. 11, A.G. Khan, Diwan of Gangpur to J.W.Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner, Gangpur, 2 May 1942.

୧୯୩୭ ମସିହା ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ନୂତନଭାବେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଖଜଣା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେ କେବଳ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ଖୁଣ୍ଟକଟି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ରାଜ୍ୟସରକାର ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବାକୁ ଦୃଢ଼ ଦାବୀ କଲେ ।[୧୬]

ସେତେବେଳେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବିହାରର ଛୋଟନାଗପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁଥାଏ । ଏହାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିଲେ ରାଞ୍ଚି ଜିଲ୍ଲାର ଜୟପାଲ ସିଂହ ନାମକ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଆଦିବାସୀ । ଜୟପାଲ ସିଂହ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ସଦସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଯାହାହେଉ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ବହୁଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ରାଞ୍ଚିର ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ଜୟପାଲ ସିଂହ ସଭାମାନ ଆୟୋଜନ କରି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ଗାଙ୍ଗପୁରର ମୁଣ୍ଡା ଓ ଓରାମ୍ ଜାତିର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଅଧିକ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । ଏପରିକି ସେମାନେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବଭାଗ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସଂଲଗ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସିତ ଅଞ୍ଚଳ ସଙ୍ଗେ ମିଶ୍ରଣ କରିବାକୁ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁରର ଏହି ପୂର୍ବଭାଗରେ ମୁଣ୍ଡା ଓ ଓରାମ୍‌ମାନେ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଥିଲେ । ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଏପରି ମନୋଭାବ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟସରକାରଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ଜଟିଳ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ।

---

୧୬. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଆଦିବାସୀମାନେ ହେଲେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ । ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡପାତି ସହି ନିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଏହା ମାତ୍ରାଧିକ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟାୟୀ ସରକାର ବା ରାଜତନ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିସ୍ଫୋରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପରିଣାମ ହୁଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅଥବା ବିଦ୍ରୋହ । ଏହିପରି ଘଟିଥିଲା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ।

ଗାଙ୍ଗପୁରର ଦରିଦ୍ର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଲଦିଦିଆଯିବା ମାତ୍ରାଧିକ କରଭାରକୁ ସେମାନେ ଆଉ ଅଧିକ ଦିନ ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଦେଖାଦେଲା ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ । ଅସନ୍ତୋଷରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଆନ୍ଦୋଳନ । ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଅଡ଼ି ବସିଲେ, ନୂତନ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଏତେ ପରିମାଣର କର ପଇଠ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଅସମର୍ଥ । ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମର ଆଦିବାସୀମାନେ ଖଜଣା ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଏହି ଖଜଣାବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଗ୍ରାମ ଡାହିଜିରା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ରାଯବଣା, ବୀରମିତ୍ରପୁର, ହାତିବାରୀ ଓ ବିସ୍ରା ଆଦି ଥାନାର ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାଗଣ ।

ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ଧର୍ମ ଭାବନାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲା । ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ମୁଣ୍ଡା ଜାତିର ଏବଂ ଏହି ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଥିଲେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ । ତେଣୁ ଏହି ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଖଜଣା ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ଲୁଥରାନ ଚର୍ଚ୍ଚର ମିଶନାରୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଏତେ ଫଳପ୍ରଦ ହେଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଡାହିଜିରା ଗ୍ରାମ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଖଜଣା

ଆଦାୟ କରିବାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଏପରିକି ରେଭେରେଣ୍ଡ ଶୁଲକେଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଡାହିଜିରା ଗ୍ରାମରୁ ମଧ କିଛି ପରିମାଣରେ ଖଜଣା ଆଦାୟ କରାଯାଇପାରିଥିଲା । ୧୯୩୭ ମସିହା ଶେଷ ବେଳକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ୨୦୨୨୭୩ ଟଙ୍କାରୁ ମାତ୍ର ୩୧୭ ଟଙ୍କା ଖଜଣା ବାବଦରେ ଅନାଦେୟ ଥିଲା ।[୧]

ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖଜଣାବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ଗାଁ ଗାଁରେ ଚାଷୀମାନେ ମିଳିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଝଙ୍କୃତ କଲେ । ଖଜଣାରେ ପରିମାଣ ଆଶାନୁରୂପ ନକମିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଖଜଣା ନ ଦେବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଜୋର ଜୁଲମ କରି ଖଜଣା ଆଦାୟ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ତତ୍ପର ହେଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦବାଇବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥାନାରେ ଜଣେ ଜଣେ ନେତାଙ୍କୁ ବଛାଗଲା । ରାୟବଣା ଅଞ୍ଚଳ ପାଇଁ ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଅଗ୍ରଭିଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ରାଞ୍ଚିର ଆଦିବାସୀ ନେତା ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାର ବହୁଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସେ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଓ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ ।

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଅନ୍ୟାୟଭାବେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଖଜଣା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ରାଜଦରବାରରେ ଆପତ୍ତି ଜଣାଇଲେ । କିନ୍ତୁ କିଛି ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ତାପରେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ସେ ଏ ବିଷୟରେ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ଏକ ନକଲ ନେଇ ସେ ରାଞ୍ଚିଗଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ଓକିଲଙ୍କ ଜରିଆରେ ସେ ଦରଖାସ୍ତ ପେଶ କଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ରାଞ୍ଚିରୁ ଖବର ଆସିଲାଯେ ତାଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ ନାମଞ୍ଜୁର ହୋଇଯାଇଛି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଏଥିରେ ହତୋତ୍ସାହିତ ନ ହୋଇ ପୁଣି ଜଣେ ବାରିଷ୍ଟରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଉ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖାଇଲେ । ଜୟପାଲ ସିହଙ୍କ ସହ ପରାମର୍ଶକରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଚିଠି ଲେଖା କରାଇଲେ । ଏସବୁ ଦିଲ୍ଲୀର ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଯାଇଥିଲା ।[୨] ସେତେବେଳେ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଥାଆନ୍ତି ଲର୍ଡ଼ ଲିନଲିଥ୍‌ଗୋ ।

---

୧. Orissa State Archives, Accession No. 2906S, Fl. No. 11, A.G. Khan, Diwan of Gangpur to J.W. Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner, Gangpur, 2 May 1942.

୨. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, **ଆମ୍ଭୋ ସିମ୍‌ଭୋ,**

ସେତେବେଳେ ଚିଠିପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ହାତକରି ଯାଞ୍ଚ କରାଯାଉଥିଲା । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲେଖାଯାଉଥିବା ଚିଠି ଓ ଅଭିଯୋଗ ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ କୌଶଳକ୍ରମେ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରୁ ନେଇ ନିଆଯାଉଥିଲା । ଚିଠି ଓ ଦରଖାସ୍ତ ଗୁଡ଼ିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ଦିଆଯାଉଥିବାରୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଦିଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁନଥିଲା । ତେଣୁ ଥରେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ନିଜ ଦରଖାସ୍ତ ପଠାଇବା ପାଇଁ ନିଜ ସାଥୀ ମାନସିଦ ତପନୋ ଓ ଭଦ୍ରୋ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାଞ୍ଚିରେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ଲୁଚିକରି ରହିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ପେସ୍କାରଙ୍କୁ ଧରି, ମୁଣ୍ଡା ତଥା ଅନ୍ୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଅର୍ଥନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ସୂଚାଇ ଏତେ ପରିମାଣର ଖଜଣା ଦେବା କିପରି ଦୁଃସାଧ୍ୟ ସେ ବିଷୟରେ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖାଇଥିଲେ । ସେଇଟିକୁ ତୋରଣ୍ଡା ଗାଁର ଜଣେ ଲୋକକୁ ମଜୁରୀ ଦେଇ ବଡ଼ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି କରି ପଠାଇବାକୁ କହିଥିଲେ । ମୂଳଚିଠିକୁ ବଡ଼ଲାଟ ପାଖକୁ ଓ ଏହାର ନକଲ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତା'ପରେ ପରେ ସମସ୍ତେ ଫେରି ଆସିଥିଲେ ନିଜ ନିଜ ଗାଁକୁ । ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଓ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ସାଥୀଙ୍କର କିଛି ଖବର ନମିଳିବାରୁ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଯାଏ । ଲୋକମାନଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିରୋଧୀମାନେ ଗୁପ୍ତଭାବେ ହତ୍ୟା କରି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତ ! ସେ' ଯାହାହେଉ ପୁଣି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଉତଫୁଲ୍ଲିତ ହେଲେ ।[୩]

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ପତ୍ର ପାଇ, ଜୟପାଲ ସିଂହ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଆଦିବାସୀମାନେ କିପରି ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେଲେ । ଜୟପାଲ ସିଂହ ଯେ କେବଳ ବିହାରର ଜଣେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଆଦିବାସୀ ନେତା ଥିଲେ ତାହାନୁହେଁ, ଦିଲ୍ଲୀର କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରଭାବ ରହିଥିଲା । ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନାଙ୍କ ଶାସନାଧୀନ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଖଜଣା ବୃଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ କିପରି କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ, ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖି ସେ ଅବଗତ କରାଇ ଥିଲେ ।

ଗାଙ୍ଗପୁରର ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ଲିନଲିଥଗୋ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ସେହିପରି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ଖବର ପଠାଇଲେ ।

---

୩. ପୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ ।

ଜୟପାଲ ସିଂହ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଉଭୟେ ଗାଙ୍ଗପୁର ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନାରତ ଥିବା ସମୟରେ ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଘଟଣାକ୍ରମେ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ପାଇଁ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜୟପାଲଙ୍କୁ ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ପୂର୍ବରୁ ଦେଖି ନଥିଲେ, କେବଳ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନପାରି ଜାନକୀ ରତ୍ନା ବଡ଼ଲାଟଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କୁ ଧରି ଜେଲ ନପଠାଯାଉଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ଶାନ୍ତ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ବଡ଼ଲାଟ ମଜାକରି କହିଥିଲେ ଯେ ଜୟପାଲଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯଦି ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଚାହାଁନ୍ତି ତେବେ ଜୟପାଲଙ୍କୁ ସେ ଧରି ନେଇ ଯାଇପାରନ୍ତି । ଏତିକି କହି ବଡ଼ଲାଟ ଜୟପାଲଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ହାତ ଦେଖାଇ ଜାନକୀ ରତ୍ନାଙ୍କୁ ଜୟପାଲଙ୍କ ସହ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଲେ । ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଜୟପାଲଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏପରି କହିଥିବାରୁ କ୍ଷମା ମାଗିଲେ ।[୪]

ଶୁଣାଯାଏ ଯେ ଏହାପରେ ରାଣୀ ଜନକୀ ରତ୍ନା ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରାଇବା ପାଇଁ ଶିଲଂ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଭେଟି ୪୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ କହିଥିଲେ ଯେ ଜୟପାଲ ଯେମିତି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ ଗାଙ୍ଗପୁର ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମୁଣ୍ଡ ପୂରାଇବେ ନାହିଁ । ଏହାପରେ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଗାଙ୍ଗପୁର ଫେରିଆସିଥିଲେ । ଜୟପାଲ ସିଂହ ଶିଲଂସ୍ଥିତ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଚିଠି ପାଇଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେଯେ ଜୟପାଲ ଆଉ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନନିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ବହୁତ ଅର୍ଥ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି ଯେଉଁଥିରେ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ସମୟ ବିତାଇପାରିବେ । ଉତ୍ତରରେ ଜୟପାଲ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଏ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସେ ତାଙ୍କ ଆଦିବାସୀଭାଇ ମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ନିଜପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ଜଣାଇଥିଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କର ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହ ମନାନ୍ତର ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପରେ ସେ ଜାହାନାରା ନାମକ ବଙ୍ଗାଳୀ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ।[୫]

---

୪. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ ।
୫. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ ।

ସେ ଯାହାହେଉ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଚାଲିଥିବା ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆଦିବାସୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜୟପାଲ ସିଂହ ଯେ ବଳିଷ୍ଠ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ପାଥେୟ କରି ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳମାନ ଗଢି ଉଠୁଥାଏ ।[୬] ଗାଙ୍ଗପୁର ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ସଂଗଠକ ଧନଞ୍ଜୟ ମହାନ୍ତି ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଅନ୍ୟାୟଭାବେ ବଢାଇ ଦିଆଯାଇଥିବା ଖଜଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବୁଝିଥିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ଏଥିରେ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ହୋଇଥିଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଗାଁ ପାନପୋଷ ଛାଡ଼ି ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ପ୍ରତିଦିନ ସେଠାରେ ପୋଲିସ ଅଧୀକ୍ଷକଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଉପସ୍ଥିତି ଜାହିର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ମହାନ୍ତି ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ର ନୀରୋଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଓକିଲଙ୍କ ଘରେ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅଣ୍ଡାଳି ଝାମବାହାଲ ଗ୍ରାମର ବାହାଦୂର ଭଗତ, ତାହିଜିରା ଗ୍ରାମର ତିନୁସ ମୁଣ୍ଡା ଓ ଯାକୁବ ମୁଣ୍ଡା ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ବରଟୋଲି ଗ୍ରାମର ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା କରି ଏକ ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ଗଠନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଆଦିବାସୀ ନେତା ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଯଦିଓ ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍ଥା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସଙ୍ଗେ ଜଡ଼ିତ ହେବେ ନାହିଁ ବୋଲି ରୋକଠୋକ ମନାକରି ଦେଲେ । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଅରାଜି ଯୋଗୁଁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହେଲା ନାହିଁ ।[୭] ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ନିରୋଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ନଟବର ପାଣ୍ଡେ, ସୁନ୍ଦରମଣି ପଟେଲ, ହରିହର ପଟେଲ, ନଟବର ନାଏକ ଓ ଧନଞ୍ଜୟ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା ।[୮]

୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନ ଶୀର୍ଷ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହିଜିରା ଗ୍ରାମକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରଖର ଅଗ୍ନି ବିଦ୍ୟୁତ ବେଗରେ ଚାରିଆଡେ ଖେଳିଗଲା । ମୁଣ୍ଡାମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବେ ଖଜଣାବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାଗନେଲେ । ପ୍ରଥମେ ଗାଙ୍ଗପୁର ଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଏହାକୁ ଦୃଢ଼ ହସ୍ତରେ ଦମନ କରିବା

---

୬. ଦେଶକଥା, ୩୦ ଏପ୍ରିଲ ୧୯୩୯ ।

୭. ସମାଜ, ୨୬ ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୮୯, ସିମ୍‌କୋ ଗୁଚ୍ଛିକାଣ୍ଡ ।

୮. Who's who of Freedom Workers in Orissa, Sambalpur, Sundargarh, Kalahandi and Bolangir-Patna District (Cuttack, 1969) P. 11

ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇନଥିଲା । ରାଜ୍ୟବ୍ୟାପୀ ଏକ ଗଣଆନ୍ଦୋଳନକୁ କୌଣସିମତେ ଆଡ଼େଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଲୁଥରାନ ମିଶନର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡା, ଓରାମ୍ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ରାଞ୍ଚିର କେତେଜଣ ଓକିଲ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ ଓ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ।[୯] ଫଳରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆହୁରି ତୀବ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ପାଇଁ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ପଠାଯାଇଥିଲା ।[୧୦] ସରକାରଙ୍କୁ ଖଜଣା ଦେବାକୁ ତହସିଲଦାର ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରୁଥିବା ରାଞ୍ଚିର ଓକିଲମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ଏଥିରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ରହିବା ପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଫଳ ହେଲା ।[୧୧]

ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥିବାରୁ, ଗାଙ୍ଗପୁର ଦରବାର ତରଫରୁ ରାଞ୍ଚିସ୍ଥିତ ଲୁଥରାନ ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲକୁ ଏ ଦିଗରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୩୮ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲ ଏହାର ଏକ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାରକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ଜର୍ମାନ ମିଶନାରୀ ରେଭେରେଣ୍ଡ ରେଡ଼ସିକ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆସିଥିଲେ ରେଭେରେଣ୍ଡ ଶ୍ଳୁଲଜେ ଓ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ଭାରତୀୟ ପାଦ୍ରୀ । ସେମାନେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ତତ୍କାଳୀନ ଦେବାନ ଖାଁ ବାହାଦୂର ଅବଦୁଲ ଗଫର ଖାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରି ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ ଡାହିଜିରା ଗ୍ରାମ ଓ ଅନ୍ୟଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ଆଦିବାସୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଯଥାଧାର୍ଯ୍ୟ ଖଜଣା ଦେଇ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ଯେଉଁ ପରିମାଣର ଖଜଣା ଦାବୀ କରାଯାଉଛି, ତାହା ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରକାରେ

---

୯. ଦେଶକଥା, ୧୦ ମଇ, ୧୯୩୯ ।

୧୦. Orissa State Archieves, Accession No. 2906S, Fl No. 11, A.G. Khan, Diwan Gangpur to J.W. Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner Gangpur, 2 May 1942.

୧୧. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur,

ବୁଝାଇଥିଲେ । ଖଜଣା ନଦେବା ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ଉନ୍ନତିମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମନରେ ଧାରଣା ଜନ୍ମାଇଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ବର୍ଷର ଅନେକ ପରିମାଣର ଖଜଣା ଆଦାୟ ହୋଇ ପାରିଲା । କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଖଜଣାରୁ ୩୨୦୦ ଟଙ୍କା ଅନାଦେୟ ରହିଲା ।[୧୨]

୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଣୀ ଜାନକୀ ରତ୍ନା ଇଂଲଣ୍ଡ ଗଲେ ଓ ସେହି ବର୍ଷ ଅଗଷ୍ଟମାସରେ ନିଜରାଜ୍ୟକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଶାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ନିଜ ଦେବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ ନଭେମ୍ବର ମାସଠାରୁ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ବାସକରୁଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡିକ ଘନ ଘନ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ । ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଣୀ ରାଜଗାଙ୍ଗପୁରଠାରେ ଅଟକି ଯାଇ ପ୍ରଥମେ ଅଭିଯୋଗକାରୀଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଲେ । କଟାଙ୍ଗ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୋଶ, ହାତୀବାରୀ, ରାୟବୋଗା ଓ ପାନପୋଷ ଆଦି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସେ ସଭାମାନ ଆୟୋଜନ କଲେ । ଏହି ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭାରେ ୨୦୦୦ରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ସଭାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ଆଇନକାନୁନ ମାନି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଖଜଣା ପଇଠ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରାଯାଇଥିଲା । ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବେ କିଏ ଭୂରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅନ୍ୟାୟର ଶିକାର ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ରାଜଦରବାରକୁ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଅବିଳମ୍ବେ ବିଚାର କରାଯିବ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସମୂହଭାବେ ଏପରି ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଗଲା ।[୧୩] ରାଣୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜିତ ସଭାକୁ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।[୧୪]

ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରରୋଚନା ସତ୍ତ୍ୱେ ରାଜ୍ୟର ଅଶାନ୍ତ ବାତାବରଣ ଶାନ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । ପଡ଼ୋଶୀ ରାଜ୍ୟ ବିହାରରେ ଜୟପାଲ ସିଂହଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଚାଲିଥିବା ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ଆନ୍ଦୋଳନ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି ବୋଲି ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର

---

୧୨. Orissa State Archives, Accession No. 2906, Fl. No. 11, A.G. Khan, Dewan of Gangpur to J.W. Woodhouse, Rent Enquiry commissioner, Gangpur, 2 May 1942.

୧୩. Orissa State Archives, Accession No. 2906, Fl. No. 11, A.G. Khan, Diwan of Gangpur to J.W. Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner, Gangpur, 2 May 1942.

୧୪. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

ଯଥାର୍ଥଭାବେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ୧୯୩୮ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରୁ ୩।୨,୦୦୦ ଟଙ୍କାର କର ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା ବୋଲି ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଏହା ବିଶେଷ ଫଳପ୍ରଦ ହେଲାନାହିଁ । କାରଣ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନହୋଇ ମନେକଲେ ଯେ ରାଣୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଡରି କରି ଏପରି ଖଜଣା ଛାଡ କରିଥିଲେ ।[୧୬]

ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଠୋର ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ନେତାମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଫୌଜଦାରୀ କେଶ କରାଗଲା । କେତେକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପଡ଼ିରହିଥିବା କେଶ ଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନରାରମ୍ଭ କରି ସେମାନଙ୍କ ନାଁରେ ଗୁରୁତର ଅଭିଯୋଗମାନ ଅଣାଗଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାପାଇଁ ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ପରଓ୍ୱାନା ଜାରି କରାଗଲା ।[୧୭] ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ଜବରଦସ୍ତ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଗଲା । ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ମାନଙ୍କ ଜମିକୁ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରିଦିଆଯିବା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଗଲା ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ଧମକ ଚମକ ଦିଆଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ଗୃହପାଳିତ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ବାନ୍ଧି ନେଇଗଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ ଯାହା ପାଇଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଗଲେ । କେତେଜଣଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ସ୍ଥିତ ଜେଲ ହାଜତରେ ଅଟକ କରି ରଖାଗଲା ।[୧୮] କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦୋଳନ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଶମିତ ହେଲା ନାହିଁ ।ମୁଣ୍ଡାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଅଳ୍ପକେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ ଧନୁବାଣ ଧରି ଲଢେଇ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶର ମୁନରେ ସବୁବେଳେ ବିଷବୋଳି ରଖିଥାଆନ୍ତି ।[୧୯] ରାଜଦରବାର ତରଫରୁ ନିଆଯାଇଥିବା ଏପରି ଦମନମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜିତ କଲା । ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ନେତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ ଗଲେ, ସେମାନେ ବିଫଳ ହୋଇ ଫେରିଲେ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ସେମାନେ ସଶସ୍ତ୍ର ବିକ୍ଷୋଭକାରୀ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ସମୟ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ବିପନ୍ନ ହୋଇ ପଡୁଥିଲା ଏବଂ

---

୧୫. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୬. ଦେଶକଥା, ୯ ମଇ, ୧୯୩୯ ।

୧୭. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୮. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ଭଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ,

୧୯. ଦେଶକଥା, ୯ ମଇ, ୧୯୩୯ ।

କୌଣସିମତେ ସେମାନେ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଖସି ପଳାଇ ଆସୁଥିଲେ । ୧୯୩୯ ମସିହା ଆରମ୍ଭରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଖଜଣା ଆଦାୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।[୨୦] ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ନିକଟରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଦମନମୂଳକ ପଦକ୍ଷେପ ହାର ମାନିଲା ।

ବହୁପରିମାଣର ଖଜଣା ଅନାଦେୟ ରହିବାରୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ଏଥିପାଇଁ ପୁଣି କଣ ପଦକ୍ଷେପ ନେବ ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କଲା । ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଣୀ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଖଜଣା ଦେଇ ଦେବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ପାଇଁ ସରଗିପାଲ୍ଲୀଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ସଭାର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ସେଦିନ ଥିଲା ୧୯୩୯ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ୯ ତାରିଖ । ତିରିଶଟି ଗାଁରୁ ପ୍ରାୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଲୋକ ଆସି ସେଠାରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଳିତଭାବେ ଏକ ଆବେଦନ ପତ୍ର ରାଣୀଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲା ।[୨୧]

୧. ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ପାଇଁ ପ୍ରଚଳିତ ଭୂବନ୍ଦୋବସ୍ତର ପୁନଃପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଉ ।

୨. ୧୯୧୦ ମସିହାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଜଙ୍ଗଲର ସର୍ବାଧିକାର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଉ

୩. ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘର ପିଛା ୧୨ ସେର ଚାଉଳ ଓ ୩ ଅଣା ଲାଗୁ କରାଯାଇଥିବା ଚୌକିଦାରୀ ଟିକସ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଉ ।

୪. ନିଜ ଗାଈଗୋରୁ ମାନଙ୍କର ଚମଡ଼ା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ରହୁ ।

୫. ଜମି ଅନ୍ୟଜଣଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କଲାବେଳେ କୌଣସି ଶୁଳ୍କ ନଲାଗୁ ।

୬. ବିନାମଜୁରୀରେ ଶ୍ରମଦାନ, ବେଠି ଓ ମାଗଣ ଆଦି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯାଉ ।

---

୨୦. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୨୧. Amrit Bazar Patrika, 2 May 1939;
Jawaharlal Nehru Memorial Museum and Library,
All India States Peoples Conference, File No. 127, P. 24-143;
N. Senapati (Ed.) Orissa State Gazetteers, Sundargarh, P. 77.

୭. ଯେଉଁଥିରେ ସର୍ବସାଧାରଣ ଭୋଟ ଦେଇ ନିର୍ବାଚିତ କରିପାରୁଥିବେ ସେପରି ଏକ ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧି ସରକାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଉ ।

୮. ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ରାସ୍ତାରେ ନିଜର ଶଗଡ଼ ଚଲାଇନେବାର ଅନୁମତି ମିଳୁ ।

୯. ଜଳ ସେଚନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ପୋଖରୀ ଖୋଳା ଯାଉ ଏବଂ ନଦୀ ବା ଝରଣାରେ ବନ୍ଧ ବନ୍ଧାଯାଉ ।

୧୦. ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ନଷ୍ଟ କରୁଥିବା ବଣ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ମାରିବାର ଅଧିକାର ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉ ।

୧୧. ରାଜ୍ୟର ଯେକୌଣସି ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କୁ ଲାଖ, ଟସର, କପା ମଞ୍ଜି, ମହୁଆ ଆଦି ଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରୀ କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳୁ ।

୧୨. ସମବାୟ ସମିତିମାନ ଖୋଲାଯାଉ ।

୧୩. ରାଜ୍ୟ ବାହାରୁ ଲୋକ ନଆଣି, ଚାକିରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉ ।

କିନ୍ତୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଣୀ ଲୋକଙ୍କର ଏହି ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଦାବି ପ୍ରତି ନିଷ୍କ୍ରିୟ ରହିଲେ । ଏହା ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଆହୁରି ଗମ୍ଭୀର କରିଦେଲା । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ନି ଆହୁରି ତେଜି ଉଠିଲା ।

ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ପୁଣିଥରେ ରାଞ୍ଚିର ଲୁଥରାନ ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲକୁ ଏ ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲର ସଭାପତି ରେଭେରେଣ୍ଡ ଷ୍ଟୋଶ ଓ ସମ୍ପାଦକ ଏନ୍. ଟୋପ୍ପାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ପ୍ରତିନିଧି ଦଳ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦେବାନ ଖାନ୍ ବାହାଦୂର ଅବଦୁଲ ଗଫର ଖାନ୍‌ଙ୍କ କୋର୍ଟରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରି ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ୨୦ ଜଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମୁଣ୍ଡା ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀମାନଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡା ଗାଁମାନଙ୍କୁ ପଠାଯିବ । ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଆଇନକାନୁନ ମାନି ଖଜଣା ଦେଇ ଦେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବେ । ସେମାନଙ୍କର ଗସ୍ତ ସମୟରେ ଯେଉଁଠାରେ ରାଜସ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ପାଇବେ, ସେଇ କେଶ ଗୁଡ଼ିକୁ ରାଜଦରବାରକୁ ବିଚାର ପାଇଁ ଜଣାଇବେ । ସେମାନଙ୍କ ଗସ୍ତର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ବହନ କରିବେ । ରାଜଦରବାରରୁ ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ଏହି ୨୦ ଜଣ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଗସ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ସେଥିସହିତ ରାଞ୍ଚିରୁ ଆସିଥିବା ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମ ବୁଲି ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ମାନେ ନିଜ ଜିଦରେ ଅଟଳ ରହିଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କ ଏପରି ଅବୁଝା ନୀତି ଯୋଗୁଁ ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ନିରାଶ ହେଲେ । ଶେଷରେ ଚର୍ଚ୍ଚ କାଉନସିଲର ସମ୍ପାଦକ ଟୋପ୍ନୋ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ ପୁରୋଧା ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଠୋର ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାରକୁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ।"

ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ, ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ ଥିଲା । ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ମେଜର ଓ୍ବେବ ଡାହିଜିରା ଗସ୍ତ କରି ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ । ପରବର୍ଷ ସେହିପରି ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ମେଜର ସିଅରଲେ ମଧ୍ୟ ଡାହିଜିରା ଯାଇ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ ।[୨୩] ଖଜଣାଆଦାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାରକୁ ସହଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟମାନଙ୍କ ନିବେଦନ ନିଷ୍ଫଳ ହେଲା ।

ଆନ୍ଦୋଳନ ଦମନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସବୁ ପ୍ରକାର ବିଫଳ ହେବା ସହିତ ପରିସ୍ଥିତି ଶେଷରେ ଅଣାୟତ୍ତ ହେବାରୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଣୀ, ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଓ ପୋଲିସର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡିଲେ । ଏହାଥିଲା ୧୯୩୯ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସର କଥା ।

---

୨୨. Orissa State Archives, Accession No. 2906, Fl. No. 11, A. G. Khan, Diwan of Gangpur to J.W.Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner, Gangpur, 2 May 1942.

୨୩. Orissa State Archives, Accession No. 2906S, Fl No. 11, A.G. Khan, Diwan of Gangpur to J.W. Woodhouse, Rent Enquiry Commissioner, Gangpur, 2 may 1942.

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ସିମ୍‌କୋ ଗୁଳିକାଣ୍ଡ

୧୯୩୯ ମସିହା ଏକ ଅଭିଶପ୍ତ ବର୍ଷ । ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ଲେଲିହାନ ଅଗ୍ନିଶିଖା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଥିଲା ବେଳେ, କେଉଁ ନିଭୃତ କୋଣରେ ଥିବା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ଗୁଳିକାଣ୍ଡର ଶିକାର ହୋଇଥିଲା ।

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାଆନ୍ଦୋଳନ ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ତୀବ୍ରରୂପ ଧାରଣ କଲା । ଏହାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ଆଉ ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟକୁ ଆସି କୁତୁରା ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ସଭା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ସଭାକୁ ପ୍ରଜାମାନେ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଭୀଷଣ ଅପମାନିତ ବୋଧ କଲେ । ସେ ସେଠାରୁ କଲିକତା ଯାଇ ସେଠାରେ ରେସିଡେଣ୍ଟଙ୍କ ସହ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ । କଲିକତାରୁ ଫେରି ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ କଟକରୁ ୩୦ ଜଣ ପୋଲିସ ମଗାଇଲେ । ସେମାନେ ରାତାରାତି ସେହି ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ୧୦ ଜଣ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀ ନେତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ଆଣିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ସେମାନେ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।[୧]

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ନିଜ ସାଥୀଙ୍କ ଗିରଫଦାରୀରେ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜିତ କଲେ । ଏପ୍ରିଲ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ରାଈ ଦୋସମାଳିରେ ରାଜଦ୍ରୋହ ସୂଚକ ସଭା ହୋଇ ପୋଲିସଙ୍କୁ ବାଧା ଦେବାକୁ ମୁଣ୍ଡାମାନେ ସ୍ଥିର କଲେ ।[୨] ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ସେଇଦିନ ଜଣେ ଚୌକିଦାରଙ୍କୁ ମାଡ଼ମାରି ଆଘାତ କରିଥିବାର ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇଥିଲା ।[୩] ସେଥିପାଇଁ ଭାରତୀୟ ପେନାଲ କୋର୍ଡ଼ ଧାରା ୩୩୨ ଅନୁଯାୟୀ, ଏପ୍ରିଲ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ତଳେ ଷ୍ଟେଟ ପୋଲିସ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁଗଲେ । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସମର୍ଥକମାନେ

---

୧. ନବୀନ, ୨ ମଇ ୧୯୩୯ ।
Jawaharlal Nehru Memorial Museum and Library, All India States Peoples Conference, File No. 127, P. 24-143.

ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ପୋଲିସମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ବାଧାଦେଲେ । ସେମାନେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଥିବା ହେତୁ ପୋଲିସ ଦଳ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ ନକରି ଫେରିଆସିଲେ । ଏହାପରେ ପୋଲିସଙ୍କୁ ଡରାଇ ଫେରାଇ ଦେଇଥିବାରୁ, ନିର୍ମଳଙ୍କ ସମର୍ଥକମାନେ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଏକ ବିଜୟ ବୋଲି ଆନନ୍ଦରେ ମାତି ଉଠିଲେ । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ରାଜା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି, ବାଜା ବଜାଇ ଏକ ବିରାଟ ପଟୁଆରରେ ବାହାରିଲେ ।[୪] କିନ୍ତୁ ସେଦିନ କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଆଉ କିଛିଦିନ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଲିସର ତାଣ୍ଡବଲୀଳା ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ !

ଏହାଥିଲା ୧୯୩୯ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୨୫ ତାରିଖ । ସକାଳର ଲାଲ ଟୁକୁ ଟୁକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ସେଦିନ ସିମକୋ ଗାଁ ପଡ଼ିଆରେ ତାର ସୁନେଲି କିରଣ ବିଛେଇ ଦେଲା । ସିମକୋ ଏବଂ ଆଖପାଖ ଗାଁର ଲୋକେ ଚେଇଁ ଉଠିଲେ । ଖବର ଆସିଛି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପାଖକୁ । ସେଦିନ ସିମ୍‌କୋକୁ ରାଜଦରବାରର ପ୍ରତିନିଧି ଆସିବେ । ଆସିବେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି । ରାଜଦରବାରର ଖଜଣା ନୀତି ଆଲୋଚନା ସେଠାରେ ହେବ । ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀ ସେମାନଙ୍କର ଦାବୀ ଜଣାଇବେ । ତାହାର ବିଚାର ହେବ ।ହୁଏତ ସବୁ କିଛିର ସମାଧାନ ହୋଇଯାଇ ପାରେ । ଇଂରେଜ ଓ ରାଜସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ସୁବିଚାର କରିବେ, କାରଣ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିରେ ଯେମିତି ହେଉ ଖଜଣା ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।[୫]

ତଥାପି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ମନରେ ସଂଶୟ । ଇଂରେଜ ଓ ରାଜ ସରକାରଙ୍କର ଏଠାକୁ ଆଗମନ ପ୍ରତାରଣା ନୁହେଁତ ! ତେଣୁ ଗୋପନରେ ଆଗରୁ ଖବର ପଠାଇଥିଲେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ନିଜ ଭାଇ ଯୋହାନ୍, ମାନିଆଁ ଓ ମଙ୍ଗଲ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ । ସେମାନେ ଯାଇ ଚଣାବାହାଲ, କୁସୁମବାହାଲ, ମହୁଲ୍ ଟୋଲି, ରାୟବଗା, ତେଲିପୋଷ, ନୂଆଗାଁ, ବ୍ରାହ୍ମଣମରା, ସୁରଡ଼ା, କଳଙ୍ଗବିରା, ପୁରୁଣାପାଣି, ଲୁଆରାମ, କିତାଇ, କୋଦଲକା, ଖଇରାବନ୍ଧ ଓ ତାହିଜିରା ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ କହିବାକୁ ଯେ ସମସ୍ତ ଗ୍ରାବାସୀ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ସିମକୋ ପଡ଼ିଆରେ ଏକତ୍ରୀତ ହୁଅନ୍ତୁ । ସମସ୍ତେ ଧନୁଶର, କୁଠାର, ଲାଠି ଓ ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଯେମିତି ଆସିଥିବେ । ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛି ବିପଦ ପଡ଼ିବ ତେବେ ଯେମିତି ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ମୁକାବିଲା କରି ହେବ । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଗୁପ୍ତବାର୍ତ୍ତା ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟୁତ ବେଗରେ ଖେଳିଯାଇଥିଲା ।

---

୨. ଦେଶକଥା, ୯ ମଇ ୧୯୩୯ ।

୩. Who's Who of Freedom workers in Orissa, Sambalpur, Sundargarh, Kalahandi, Bolangir Patna Districts, P.i.;

୪. ସମାଜ, ୨ ମଇ, ୧୯୩୯ .

୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ସକାଳ ହେଲାମାତ୍ରେ ଦେଖା ଗଲା, ପାଖଆଖ ଗାଁର ଲୋକ ଧାଇଁଛନ୍ତି ସିମ୍‌କୋ ଆଡ଼କୁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଦେଖାଗଲା ସିମକୋ ଗାଁ ପଡ଼ିଆ, ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭରପୁର । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଯାହା ଆଶା କରୁଥିଲେ ତାହା ଘଟିଲା ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ତଥା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜସରକାରଙ୍କ ସମାଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା ବାସ୍ତବିକ ଏକ ଛଳନା । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାରେ ଷ୍ଟେଟ ପୋଲିସ ବିଫଳ ହେବାରୁ ଷ୍ଟେଟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ପୋଲିସ ଫୌଜ ପଠାଇବାକୁ ତାର ବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲେ । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଏପ୍ରିଲ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ରାତିସୁଦ୍ଧା ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଲେଫଟନାଣ୍ଟ ଇ. ଡବ୍ଲୁ. ଏମ୍. ମାଗୋର ଓ ନାଗ୍ରା ସବଡିଭିଜନର ଏସ୍. ଡି. ଓ. ଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ମିଳିତ ସଶସ୍ତ୍ର ପୋଲିସ ବାହିନୀ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାପର ଦିନ ସକାଳେ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ରାୟବଗାଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ।[୬] ସେମାନଙ୍କର ମୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଗିରଫ । ସକାଳେ ରାୟବଗାଠାରେ କେମ୍ପ କରି ଅପରାହ୍ନ ୪ଟା ବେଳକୁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ ଗଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲେ ସିମକୋ ପଡ଼ିଆରେ ପ୍ରାୟ ୭୦୦ ଲୋକ ଠେଙ୍ଗା ବାଡ଼ି, ଧନୁଶର ଧରି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଘରକୁ ଜଗି ରହିଛନ୍ତି । ବାହାରକୁ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଲୋକେ ନାରାଜ, ପୋଲିସ ଆସିଛନ୍ତି, କାଳେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଯିବେ ।[୭]

ଲେଫଟନାଣ୍ଟ ମାଗୋର ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାଙ୍କ ନିର୍ମଳଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ କ୍ରୂରତା ଦେଖାଇ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଚାବୁକରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଜଣକୁ ମାଡ଼ମାରି ପଚାରିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା କିଏ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଖରାପ ମନୋଭାବ ନାହିଁ । ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାର୍ପଣ କଲେ ସେ ଫେରିଯିବେ । ଏହାଶୁଣି ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତେ ଏକ ସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ, 'ମୁଁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା, ମୁଁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା' ।[୮] ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନଟ କରି ଧରିବାରେ ଲେଫଟନାଣ୍ଟ ମାଗୋର ବିଫଳ ହେଲେ । କ୍ରୋଧରେ ଜର୍ଜରିତ ମାଗୋର ନିଜେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ବାଡିରେ ବାଡେଇ ପୁଣି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ବିଷୟ ପଚାରିଥିଲେ ।

---

୫. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ, ପୃ. ୩୨-୩୩;

୬. ନବୀନ, ୨ ମଇ, ୧୯୩୯;
Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୭. ନବୀନ, ୨ ମଇ, ୧୯୩୯;

୮. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ, ପୃ. ୩୪

ଏଥିରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ତିନି ଚାରିଜଣ ଲୋକ ପୋଲିସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଲାଠି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରହାର କଲେ । ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଲାଠିଘାତ ଦ୍ୱାରା ଗୋଳମାଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।[୯] ଜଣେ ପୋଲିସଙ୍କୁ ଠାରୁ ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁକ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ।[୧୦] ଉପସ୍ଥିତ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ଘଉଡାଇବା ପାଇଁ ପୋଲିସ ବାହିନୀ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହେଲେ ।

ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ମାଗୋର ଏକ ନୁଆଁଣିଆ ଚାଳଘର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେ ଘରେ ଥିଲେ ନିର୍ମଳମଣ୍ଡା। ଚାରିପଟେ ବେଢ଼ି ରହିଥିଲେ ସଶସ୍ତ୍ର ମୁଣ୍ଡାମାନେ । ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ମାଗୋର ହଠାତ୍ ପଶିଗଲେ ଘର ଆଡ଼କୁ ନୁଆଁଣିଆ ଚାଳରୁ ବାହାରି ଆସିଥିବା ବାଉଁଶଟିର ଅଗ୍ରଭାଗ ବାଜିଗଲା ମାଗୋରଙ୍କ କପାଳରେ। ପିନ୍ଧିଥିବା ଟୋପି ଚିରିଯାଇ ଖସିପଡ଼ିଲା । କପାଳ ଫାଟି ଝଲକାଏ ରକ୍ତ ବୋହି ପଡ଼ିଲା। ମାଗର ଭାବିଦେଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ କିଏ ବୋଧ ହୁଏ ଲାଠିରେ ପିଟିଦେଲା । କିଛି ଆଉ ନବୁଝି ବନ୍ଧୁକରୁ ବାୟୋନଟଟା କାଢ଼ି ରାଗରେ ଭୁଷି ଦେଲେ ଦୁଇ ତିନିଜଣଙ୍କ ପେଟକୁ । ଚିତ୍କାର କରି ପଡ଼ିଗଲେ ସେମାନେ, ନିଜ ରକ୍ତର ପ୍ରବାହିତ ଧାରାରେ ଲୁଟୁବୁଟୁ ହୋଇଗଲେ ।[୧୧] ଲେଫ୍ଟନାଣ୍ଟ ମାଗୋର ତାପରେ ହୁଇସିଲ ବଜାଇ ଦେଲେ । ପୋଲିସ ଚାହିଁଲେ ମାଗୋରଙ୍କୁ, କପାଳରୁ ରକ୍ତ ବୋହି ମୁଖମଣ୍ଡଳ ତାଙ୍କର ରକ୍ତିମ । ପୋଲିସ ବାହିନୀ ଭାବିନେଲେ ମାଗୋରଙ୍କ ଜୀବନ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ । ହୁଇସିଲ ମାରିବାକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବାର ସଙ୍କେତ ବୋଲି ଭାବି, ପୋଲିସ ବାହିନୀ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଗୁଳି ଚଳାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ *। ନିରୀହ ଜନତାଙ୍କ ଉପରେ ସଭାସ୍ଥଳୀର ତିନିପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଦୁଇତିନି ମିନିଟ ଧରି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଗୁଳି ବର୍ଷଣ ହେଲା ।[୧୨] ଏହି ଅମାନୁଷିକ

---

୯. ନବୀନ, ୨ ମଇ ୧୯୩୯

୧୦. Orissa State Archives, Accession No. 1026S, Note on Munda Agitation in Gangpur.

୧୧. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ, ପୃ. ୩୫;

* ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିବାବେଳେ, କିଛି ଦୂରରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ରେଜିମେଣ୍ଟ ତାଙ୍କର ହାତ ହଲାଇ ବୁଝାଇବାକୁ ଭୁଲ ବୁଝି ଗୁଳି ଚାଳନା କରିଥିଲେ । (ସାଧନାର ପଥେ, ପୃ: ୨୦୦)

୧୨. ନବୀନ, ୨ ମଇ, ୧୯୩୯

ଗୁଳିକାଣ୍ଡରେ ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ୨୮ ଜଣ ମୃତ ଓ ୨୮ ଜଣ ଆହତ[୧୩] ହୋଇଛନ୍ତିବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲୋକ ମୃତାହତ ହୋଇଥିଲେ । ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡା ଦେଇଥିବା ତଥ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ଘଟଣାରେ ୪୨ ଜଣ ମୃତ ଓ ୮୨ ଜଣ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ ।[୧୪] ପ୍ରଜାଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟତମ ନେତା ସାରଙ୍ଗଧର ଦାସ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୬୫ ଥିଲା ବୋଲି ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଏହି ଗୁଳିକାଣ୍ଡରେ ପ୍ରାୟ ୩୦୦ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଓ ବାଳକ ନିହତ ହୋଇଥିଲେ ।[୧୫] ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆହତ ହୋଇ ଘଟଣା ସ୍ଥଳରୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ଅନେକ ପାନପୋଷ ଓ ବୀରମିତ୍ରପୁର ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯାଇ ଚିକିତ୍ସିତ ହୋଇଥିଲେ ।[୧୬] ପୁନଶ୍ଚ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଜନିତ ଘଟଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଆଢ଼େଇବା ପାଇଁ ମିଲିଟାରୀ ଗାଡିମାନଙ୍କରେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶବ ଗୁଡିକୁ ପାଲରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଆଯାଇ ବୀରିମିତ୍ରପୁରଠାରେ ଥିବା ବିଶ୍ରା କମ୍ପାନୀର ଚୂନଭାଟିରେ ପକାଇ ଭସ୍ମ କରି ଦିଆଗଲା । ତେଣୁ ଏହି ଗୁଳିକାଣ୍ଡରେ ଠିକ୍ କେତେ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ମୃତାହତ ହୋଇଥିଲେ ତାର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ମିଳେ ନାହିଁ । ଏପ୍ରିଲ ୨୫ ତାରିଖର ଏପରି ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଘଟଣା ମୁଣ୍ଡା ଜାତି ସମେତ ଓଡ଼ିଶା ଓ ସାରାଭାରତର ଜନତାକୁ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ କରିଥିଲା ।[୧୭]

ଜାଲିଆନାୱାଲାବାଗ ଗୁଳିକାଣ୍ଡ ପରି ଏ ଘଟଣା ଚାରିଆଡ଼େ ଆଲୋଡନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଏ ବିଷୟରେ ସବିଶେଷ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟତମ ବରେଣ୍ୟ ନେତା ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁ ଝାରସୁଗୁଡା ଆସି ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମିଶ୍ର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ କର୍ମୀଙ୍କ ସହ ଘଟଣା ସ୍ଥଳକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଏହାପରେ ଏଥିପାଇଁ ନେହେରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

---

[୧୨] ଦେଶକଥା, (୯ ମଇ, ୧୯୩୯)

୧୩. Orissa State Enquiry Committee Report, PP. 148-155; Who's who of Freedom workers in Orissa, Sambalpur, Sundargarh, Kalahandi, Bolangir Patna Districrts. P. 1
ମୃତ ଓ ଆହତ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ୨୮ ଓ ୨୫ ଦର୍ଶାଇଥିଲାବେଳେ, ନବୀନ (୨ ମଇ ୧୯୩୯) ମୃତ ଓ ଆହତ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ୩୦ ଓ ୫୦ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଥିଲା ।

୧୪. Who's Who of Freedom Workers in Orissa, Sambalpur, Sundergarh, Kalahandi, Bolangir-Patna Districts. P-1

୧୫. ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ସାଧନାର ପଥେ (କଟକ, ୧୯୮୭) ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ, ପୃ-୨୦୦

୧୬. ନବୀନ, ୨ ମଇ ୧୯୩୯

୧୭. ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ସାପ୍ତାହିକୀ, ୧୨-୧୮ ଫେବୃଆରୀ ୧୯୯୫, ନିହାର ରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ '୧୯୩୯ ମସିହାର ଏକ ରକ୍ତ ବିଜଡ଼ିତ ଘଟଣା ।'

କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ିଲେ । ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟରେ ପଶି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନେହେରୁଙ୍କୁ ମନା କରିଥିଲେ । ନେହେରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଫେରିଯାଇଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ମିଶ୍ର କେତେଜଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଧରି ଝାରସୁଗୁଡ଼ାରୁ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୦ କିଲୋମିଟର ଯିବା ପରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ସୀମାରେ ଷ୍ଟେଟ ପୋଲିସ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧାଦେଇ ଫେରାଇ ଦେଇଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁରର ଜଣେ ଅଗ୍ରଣୀ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଦୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ଜାଣିବାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜଦରବାର ତାଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଇନଥିଲା ।[୧୮]

କିଛିଦିନ ପରେ ପତ୍ନୀ କସ୍ତୁରବା ଓ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କ ସହ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ କଲିକତା ଅଭିମୁଖେ ରେଳରେ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ କଲୁଙ୍ଗା ଷ୍ଟେସନରେ ରେଳଗାଡ଼ି ୧୫ ମିନିଟ ଅଟକି ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଶଶିଭୂଷଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଗଣେଶ ସିଂହ ଓ ଧନଞ୍ଜୟ ମହାନ୍ତି ଆଦି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଷ୍ଟେସନ ପାନପୋଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସିମକୋ ଗୁଳିକାଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହୋଇ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଜବାହାର ଲାଲ ନେହେରୁ ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ତେ ଏପରି ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ଘଟଣାର ତଦନ୍ତ ପାଇଁ ଯେତେ ଦାବୀ କଲେ ମଧ୍ୟ କେହି ସେଥିରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କଲେ ନାହିଁ ।[୧୯] ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଜାଆନ୍ଦୋଳନର ଅନ୍ୟତମ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ନେତା ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଲେଖିଛନ୍ତି, ''ରଣପୁରରେ ଜଣେ ଗୋରାଲୋକ ହତ୍ୟାରେ ତିନି (ଦୁଇ) ଜଣଙ୍କୁ ଫାଶୀ ଓ ଅନେକଙ୍କୁ କାରାଦଣ୍ଡ, ମାତ୍ର ଗାଙ୍ଗପୁରରେ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ଲୋକଙ୍କ ହତ୍ୟାରେ କେହି ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ଗାଳି ବି ଶୁଣିଲା ନାହିଁ ।''[୨୦]

୧୯୩୯ ମସିହାର ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ମୁଣ୍ଡା ବିଦ୍ରୋହ ଯଦିଓ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟର ଶାସିକାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ବିରୋଧୀ ଥିଲା । କାରଣ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କର ବାହୁଛାୟା ତଳେ ରହି ଗାଙ୍ଗପୁରର ରାଣୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିଲେ ।[୨୧] ତେଣୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଯଥାର୍ଥରେ ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ଏକ ଭିନ୍ନରୂପୀ ଅଂଶ ।

---

୧୮. Orissa State Archives, Accession No. 11, Who's Who Compilation Committee Report, P. 62;
ଉତ୍କଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୭୨, ପୃ. ୮୧-୮୨

୧୯. **ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ସାଧନାର ପଥେ, ପୃ. ୨୦୧**

୨୦. **ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ସାଧନାର ପଥେ, ପୃ. ୨୦୧**

୨୧. **ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ସାପ୍ତାହିକୀ, ୧୨-୧୮ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୮୯, ପୃ. ୩୫, କାର୍ତ୍ତିକ ଜେନାଙ୍କ 'ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦିବାସୀ ବିଦ୍ରୋହ ।'**

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ସିମ୍‌କୋ ଗୁଳିକାଣ୍ଡପରେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା

ସିମ୍‌କୋର ଅମାନୁଷିକ ଗୁଳିକାଣ୍ଡରେ ଏତେ ରକ୍ତପାତ ହେଲାପରେ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ କୋହଳ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରାଗଲା ନାହିଁ । ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ ପୁରୋଧା ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ।[୧] ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ନେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଗିରଫ ହେଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କୁ ହାଜତରେ ରଖିବାପରେ, ଚାଲିଲା ତାଙ୍କ ପରିବାର ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କର ଘରେ ଥିବା ଗାଈଗୋରୁ ଛେଳି ମେଣ୍ଢା, ଘୋଡ଼ା, ଧାନ ଚାଉଳ, ବାସନ୍‌କୁସନ ଓ ଲୁଗାପଟା ଲୋକଲଗାଇ ରାଜଦରବାର ପକ୍ଷରୁ ଲୁଟକରି ନିଆଗଲା । ପରିବାର ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।[୨]

ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସମେତ ଅନେକ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କୁ ରାଜଦ୍ରୋହ ଅପରାଧରେ ଦଣ୍ଡିତ କରାଗଲା ଓ ଅନେକଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗରେ ଗିରଫକରି ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଅଟକ କରି ରଖାଗଲା । ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ବିଚାର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଗଲା । ୧୯୩୯ ମସିହାରୁ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗିବା ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜେଲ, ତାପରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜେଲ ଓ ଶେଷରେ ରାୟଗଡ଼ ଜେଲରେ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଶେଷରେ ଦୀର୍ଘ ଆଠବର୍ଷପରେ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନରୁ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଲା ।[୩]

ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜେଲରେ ଥିବା ବେଳେ ନିର୍ମଳମୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଣୀ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ନିର୍ମଳଙ୍କର ବିଚାର ସରିନଥାଏ । ନିଜରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଳପୋଛ କରିବା ପାଇଁ ରାଣୀ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ହାତ କରିବା ପାଇଁ

---

୧. ଦେଶକଥା, ୯ ମଇ ୧୯୩୯

୨. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ,

୩. Secretariat of the Orissa Legislative Assembly, Research and reference Wing, Who is Who, 1957 (Unpublished), P. 65.

ଚାହିଁଲେ । ଦିନେ ଜେଲରେ ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଡାକି କହିଲେ, " ତୋୟଂ ଏକ ବାତ ମାନ । ଇ ଆନ୍ଦୋଳନ କେ ଛୋଇଡ଼ ଦେ । ତୋର କେଶକେ ଡିସମିସ କଇର ଦେବ । ସାତଗୋଟ ଗାଁ, ସାତ ହାଜାର ରୂପୟା, ଆଉର ରହେକ ପାକ୍କା ବାଙ୍ଗଲା ଦେବ । ତୋୟ ଲିଖ ଦେ ।" ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ମୋୟଁ ପାଠ ଶାଠ ନି ପଇଢ ହୋଁ । ମୋର ମାୟ ବାପ ଇସ୍କୁଲ ନି ଭେଇଜ ରହୟଁ । ମୋୟଁ ଜାଲସାଜୁ ନା ଲାଗୋଁ । କାଆ ଲିଖମେ ଦେମୁଁ ? କାଆ ଲିଖ ମୁଁ ହୋଲ ମୋକେ ହାକିମ ମନ କୋନୋ ନି କହବୟଁ ? ସେ ବାତାୟ ଦେଉଁ ନହିଁ ତୋ ଯେ ହୋଏକ ଆହେ ସେ ହୋଇ । ମଗର ମୋୟଁ ନି ଲଖ ମୁଁ ।"[୪] ଏପରି କହି ରାଣୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକୁ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଟାଳି ଦେଲେ । ରାଣୀ ଏଥିରେ ଉତକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ଜେଲରଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତଭାବେ କହିଲେ ଯେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ହାତଗୋଡ ବାନ୍ଧି ବିଶ୍ରା ଚୂନ କମ୍ପାନୀର ଭାଟି ଭିତରେ ପକାଇ ଦେବାକୁ । ପୁଣି ଭାବିଲେ ଯେ ନିକଟରେ ଗୁଳିକାଣ୍ଡ ହୋଇ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଆହୁରି ତେଜି ଉଠିବେ । ହୁଏତ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ରାଜଗାଦି ହରାଇ ପାରନ୍ତି । ଏହି ପରି ଭାବି ନିର୍ମଳଙ୍କୁ ନିଃଶେଷ କରିବା ଯୋଜନାରୁ ରାଣୀ ଓହରି ଆସିଲେ ।[୫]

ନିର୍ମଳ ଥିଲେ ବାସ୍ତବପକ୍ଷେ ନେତା ଭଳି ନେତାଟିଏ । ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ମଧ ସମୂହ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସୁଥିଲେ । ନିର୍ମଳ ଯେତେବେଳେ ଜେଲରେ ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଏହାର ଖାଦ୍ୟପେୟ, ଲୁଗାପଟା ଆଦି ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ ଧରଣର ଥିଲା । ସେଠାରେ ସେ କଏଦୀମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରୀତ କରି ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ଜେଲରେ କଏଦୀମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉତ୍ତମ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଲୁଗାପଟା ମିଳିଥିଲା ।[୬]

ଜେଲରେ ଥିବାବେଳେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ନିଜ ପରିବାର ଓ ଗାଁର ଖବର ସବୁବେଳେ ନେଉଥିଲେ । ଗାଁର ଗରିବ ମୁଣ୍ଡାଭାଇମାନେ ଏବେବି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟରେ କାଳାତିପାତ କରୁଛନ୍ତି ଜାଣି ମନ ତାଙ୍କର କେମିତି ହୋଇଯାଏ । ପରିବାର ତାଙ୍କର କେମିତି ଛିନ୍ନଛତ୍ର ହେଇ କଷ୍ଟ ଭୋଗୁଛନ୍ତି, ଏହାଜାଣି ତାଙ୍କର ମନ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଭରିଯାଏ । ଦିନ ଥିଲା ଯେଉଁ

୪. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍କୋ ସିମ୍କୋ ।
୫. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍କୋ ସିମ୍କୋ ।
୬. ସୁନନ୍ଦ ସିଂହ ରଉତିଆ, ଆମ୍କୋ ସିମ୍କୋ ।

ଘର ତାଙ୍କର ସବୁଥିରେ ଭରପୂର ଥିଲା, ଆଜି ଘର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭଲ କରି ଖାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ମିଳୁନାହିଁ । ନିର୍ମଳଙ୍କର ଆଉ କିଛି କରି ପାରିବାର ନାହିଁ । ସେ ଆଜି ବନ୍ଦୀ । କିନ୍ତୁ ତେବେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିନାହାନ୍ତି ନିର୍ମଳ । ବରଂ ନିଜକୁ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ମନେକରୁଥିଲେ ସେ । ଯାଉ ପଛେ ତାଙ୍କର ଧନସମ୍ପତ୍ତି । ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସଢ଼ନ୍ତୁପଛେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସେ ଆଜି ଗର୍ବ କରନ୍ତି ଯେ ସେ ତାଙ୍କ ଜାତିଭାଇମାନଙ୍କୁ ଉଚିତ୍ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ସର୍ବଦା ମୁଣ୍ଡପାତି ସହି ନଯାଇ କେମିତି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଦାବୀ ହାସଲ କରାଯାଇପାରେ ସେଇ କୌଶଳ ନିର୍ମଳ ଦେଖାଇ ପାରିଛନ୍ତି ସାରା ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟକୁ । ସେହି ହିଁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମତୃପ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଭାବନ୍ତି ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଏ ସଂଗ୍ରାମ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

୧୯୪୭ ମସିହାରେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ଜେଲଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଲେ ନିଜ କର୍ମସ୍ଥଳୀ ଗାଙ୍ଗପୁରକୁ । ପୁଣି ସମାଜ ସେବାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ ନିର୍ମଳ । ନିର୍ମଳଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପରେ ସତେଯେପରି ମୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ଫେରି ଆସିଥିଲା ନିର୍ମଳ ଘୁରିବୁଲିଲେ ଗାଁ ଗାଁ, ଘର ଘର । କାହାର କଣ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବୁଝିଲେ । କେମିତି ଏହାର ସମାଧାନ ହେବ । ନିଜେ ପ୍ରସ୍ତାବ ବା ଅଭିଯୋଗ ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ଲେଖି ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତି । ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଲୋକପ୍ରିୟତା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେଠାକାର ଲୋକମାନେ ଚାହିଁଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟ ନେତା ରାଜ୍ୟ ବିଧାନସଭାକୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଭାବେ ଯାଆନ୍ତୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଦାବୀ, ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ସେ ଠିକ୍‌ଭାବେ ସେଠାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିପାରିବେ । ସେଇଆ ହେଲା । ୧୯୫୭ ମିହାରେ ହୋଇଥିବା ନିର୍ବାଚନରେ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ବିଶ୍ରା ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ବିଧାନ ସଭାକୁ ସେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ସମୟରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଥାଆନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳର ଅନେକ ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ଏହାପରେ ଅନେକ ଦିନ ଧରି ନିର୍ମଳ ମୁଣ୍ଡା ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ । ଶେଷରେ ୧୯୭୩ ମସିହା ଜାନୁୟାରୀ ଦୁଇ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଦୀପ ଲିଭିଗଲା ।[୭] ଏଥିସହ ଏକ ମହାନ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମୀ ଜୀବନର ଅବସାନ ଘଟିଲା ।

---

୭. ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତି, ଆମ୍‌କୋ ସିମ୍‌କୋ, ପୃ. ୩୯